

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

ВОЗНІЮК АНДРІЙ АНДРІЙОВИЧ

УДК 343.341+343.237:343.974

**ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОЇ
ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА СТВОРЕННЯ ЗЛОЧИННИХ ОБ'ЄДНАНЬ
ТА УЧАСТЬ У НИХ ЯК ПОСЯГАННЯ НА ГРОМАДСЬКУ БЕЗПЕКУ**

12.00.08 – кримінальне право та кримінологія;
кримінально-виконавче право

**Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора
юридичних наук**

Київ – 2018

Дисертацією є рукопис

Робота виконана в Національній академії внутрішніх справ,
Міністерство внутрішніх справ України

Науковий консультант доктор юридичних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України
Дудоров Олександр Олексійович,
Луганський державний університет внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка,
завідувач науково-дослідної лабораторії з проблем попередження,
припинення та розслідування злочинів територіальними органами
Національної поліції України

Офіційні опоненти:

доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент Національної академії правових наук України
Навроцький Вячеслав Олександрович,
Львівський державний університет внутрішніх справ,
професор кафедри кримінального права і кримінології

доктор юридичних наук, професор
Мисливий Володимир Андрійович,
Національний технічний університет України «Київський політехнічний
інститут імені Ігоря Сікорського»,
професор кафедри публічного права

доктор юридичних наук, доцент
Берзін Павло Сергійович,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
професор кафедри кримінального права та кримінології юридичного факультету

Захист відбудеться 7 листопада 2018 р. о 10⁰⁰ годині на засіданні
спеціалізованої вченої ради Д 26.007.03 у Національній академії внутрішніх
справ за адресою: ДП-680, Київ, пл. Солом'янська, 1

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національної академії
внутрішніх справ за адресою: ДП-680, Київ, пл. Солом'янська, 1

Автореферат розісланий 5 жовтня 2018 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

С. Г. Братель

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. У ст. 3 Конституції України задекларовано, що безпека людини належить до найвищих соціальних цінностей нарівні з її життям і здоров'ям, честю, гідністю та недоторканністю. Нині однією з найбільших загроз для громадської безпеки є злочинні організації, банди, терористичні групи та організації, а також не передбачені законом воєнізовані або збройні формування.

Протягом 2013–2017 рр. спостерігається нестійка динаміка кількості облікованих фактів створення цих злочинних об'єднань та участі в них. Причому, якщо в одних випадках збільшення кількості цих злочинів незначне, а інколи навіть спостерігається її різке зменшення, то в інших – прослідковується істотне зростання зазначених суспільно небезпечних діянь. Так, за вказаний період кількість виявлених випадків бандитизму збільшилась більш як удвічі (з 14 у 2013 р. до 30 у 2017 р.), а створення злочинних організацій та участі в них – в 11 разів (з 8 у 2013 р. до 88 у 2017 р.). Істотно збільшилася кількість злочинів, передбачених ст. 260 КК України: якщо у 2013 р. не обліковано жодного такого діяння, то в подальшому їх кількість різко зросла, а згодом почала зменшуватися: у 2014 р. зареєстровано 457, у 2015 р. – 543 (+18,8 %), у 2016 р. – 536 (–1,3 %), у 2017 р. – 431 (–19,6 %). Тривожними, хоч і суперечливими тенденціями означене порушення кримінально-правової заборони, передбаченої ст. 258³ КК України: якщо у 2013 р. офіційно зафіксовано лише один відповідний злочин, то у 2014 р. – 478 (+47 700 %), у 2015 р. – 849 (+77,6 %), у 2016 р. – 391 (–53,9 %), у 2017 р. – 277 (–29,2 %)¹. Вищезазначеним, однак, не вичерпується обрахування масштабів суспільно небезпечних діянь вказаної категорії, оскільки злочинні об'єднання становлять підґрунтя організованої злочинності, яка перебуває в системному зв'язку з тероризмом, груповою, професійною та рецидивною злочинністю, а також іншими злочинами, на вчиненні яких спеціалізуються їх учасники. Зазначені посягання, істотно ускладнюючи криміногенну обстановку в країні (передусім в окремих її регіонах), є потужним фактором гальмування позитивних соціально-економічних реформ на шляху розбудови України як незалежної правової держави європейського зразка.

Водночас відсутність якісної нормативно-правової бази, адекватної суспільній небезпеці створення злочинних об'єднань, передбачених ст. 255, 257, 258³, 260 КК України, та участі в них, обумовлює допущення помилок під час кваліфікації відповідних злочинів, сприяє уникненню тими, хто їх вчиняє, справедливої відповідальності² та загалом ускладнює протидію передусім груповим, організованим і терористичним злочинам.

¹ Статистична звітність Генеральної прокуратури України за 2013–2017 роки. URL: https://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=104402.

² Незважаючи на значну кількість зареєстрованих злочинів, до суду направляється лише частина відповідних кримінальних проваджень. Наприклад, у 2017 р. 10,2 % – за ст. 255 КК України, 50 % – за ст. 257 КК України, 21,3 % – за ст. 258³ КК України, 32,3 % – за ст. 260 КК України. Обвинувальні ж вироби виносяться ще рідше.

Вагомим внеском у розроблення питань кримінальної відповідальності за створення злочинних об'єднань та участь у них є дослідження українських учених, які здебільшого вивчали цю проблематику в межах праць, присвячених або окремим видам злочинних об'єднань, або концептуальним питанням співучасті у злочині (О. Ф. Бантишев, Ю. В. Біла, Ф. Г. Бурчак, В. В. Голіна, Н. О. Гуторова, А. О. Данилевський, Л. М. Демидова, О. О. Дудоров, С. О. Єфремов, Г. П. Жаровська, О. О. Кваша, В. П. Ковальчук, М. В. Корнієнко, Є. К. Марчук, В. О. Навроцький, Н. В. Невідома, Г. В. Новицький, В. А. Робак, М. В. Семикін, В. В. Ткаченко, В. П. Тихий, В. В. Українець, Р. Л. Чорний, О. В. Шамара, І. С. Шапкін, С. Д. Шапченко та ін.), а також праць, в яких окремі аспекти обраної проблематики частково розглядались у межах дослідження інших кримінально-правових проблем (М. І. Бажанов, Ю. В. Баулін, В. В. Василевич, Б. М. Головкін, В. П. Ємельянов, М. Й. Коржанський, Б. В. Лизогуб, П. С. Матишевський, М. І. Мельник, М. І. Панов, А. В. Савченко, П. Л. Фріс, М. І. Хавронюк, П. В. Хряпінський, Н. М. Ярмиш та ін.).

У кримінально-правовій доктрині інших країн проблеми кримінальної відповідальності учасників злочинних об'єднань вивчали, зокрема, такі автори, як П. В. Агапов, Д. С. Альбанезе, О. А. Арутюнов, О. К. Гамкрелідзе, Л. Д. Гаухман, А. І. Долгова, М. Н. Іманли, Д. Ейлінг, Ф. Кальдероні, В. А. Конарев, К. Лямпе, А. Малевич, Р. Г. Мелконян, Д. Месхішвілі, А. М. Мондохонов, С. Петек, А. Сергі, Д. Сміт, Д. Турон, П. Хаук, А. Шлоенхардт та ін.

Обґрунтування в дисертації теоретичних положень відбувалось також на основі праць таких вітчизняних учених, як П. П. Андрушко, П. С. Берзін, І. Г. Богатирьов, А. М. Бойко, В. І. Борисов, П. А. Воробей, В. К. Грищук, І. М. Даньшин, О. М. Джужа, З. А. Загинеї, О. О. Книженко, О. Г. Колб, В. В. Кузнецов, О. М. Литвинов, С. Я. Лихова, В. А. Мисливий, А. А. Музика, В. І. Осадчий, Є. О. Письменський, В. В. Сташис, В. Я. Тацій, В. І. Тютюгін, Є. В. Фесенко, В. В. Черней, В. І. Шакун, С. С. Яценко та ін.

Попри численність досліджень, залишається значна кількість проблем, які потребують розв'язання з метою підвищення ефективності застосування кримінального законодавства в частині протидії злочинним об'єднанням, а саме: нечіткість і неоднозначність понятійного апарату, який характеризує злочинні об'єднання і кримінально карані посягання їх учасників; невизначеність юридичної природи окремих злочинних об'єднань; хаотичність побудови кримінально-правових заборон, передбачених ст. 255, 257, 258³, 260 КК України; відсутність належної диференціації кримінальної відповідальності за створення злочинних об'єднань та участь у них; необґрунтованість окремих правил кваліфікації дій учасників вказаних об'єднань. Крім цього, у сучасних дослідженнях, присвячених проблемам співучасті у злочині, прослідковуються внутрішні суперечності, уживається неоднозначна, а інколи помилкова термінологія.

Зазначене зумовлює необхідність комплексного доктринального дослідження відповідних кримінально-правових проблем, яке дасть змогу

виробити уніфіковані підходи до визначення юридичних підстав кримінально-правового впливу на учасників злочинних організацій, банд, терористичних об'єднань, не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань з урахуванням особливостей кримінально-правової природи кожного злочинного об'єднання.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Обраний напрям дослідження узгоджується зі Стратегією національної безпеки України (Указ Президента України від 26 травня 2015 р. № 287/2015); Концепцією державної політики у сфері боротьби з організованою злочинністю (Указ Президента України від 21 жовтня 2011 р. № 1000/2011); Стратегією розвитку Національної академії правових наук України на 2016–2020 роки (постанова загальних зборів НАПрН України від 3 березня 2016 р.); Переліком перспективних напрямів кандидатських та докторських дисертацій за юридичними спеціальностями (рішення президії НАПрН України від 18 жовтня 2013 р. № 86/11); Переліком пріоритетних напрямів наукового забезпечення діяльності органів внутрішніх справ України на період 2015–2019 років (наказ МВС України від 16 березня 2015 р. № 275); Основними напрямками наукових досліджень НАВС на 2014–2017 рр. (рішення Вченої ради від 29 жовтня 2013 р., протокол № 28) та Основними напрямками наукових досліджень НАВС на 2018–2020 рр. (рішення Вченої ради від 26 грудня 2017 р., протокол № 28/1).

Тему дисертації затверджено Вченою радою НАВС 26 лютого 2013 р. (протокол № 2), уточнено 31 травня 2018 р. (протокол № 9) і зареєстровано відділенням кримінально-правових наук НАПрН України (п. 938, 2013 р.).

Мета і задачі дослідження. *Метою* роботи є комплексне розв'язання теоретичних і практичних проблем кримінальної відповідальності за створення злочинних об'єднань та участь в них як посягання на громадську безпеку, формування на цій основі науково обґрунтованих рекомендацій щодо вдосконалення чинного законодавства і практики його застосування.

Для досягнення зазначеної мети поставлено такі *задачі*:

- обґрунтувати методологію та з'ясувати сучасний стан дослідження проблем кримінальної відповідальності за створення злочинних об'єднань та участь у них як посягання на громадську безпеку;

- розкрити особливості злочинних об'єднань як форм співучасті, а також встановити найбільш оптимальну модель криміналізації суспільно небезпечних діянь їх учасників;

- з'ясувати кримінально-правову природу злочинної організації, банди, терористичної групи та організації, не передбаченого законом воєнізованого або збройного формування, надати пропозиції щодо її уточнення;

- розробити поняття і класифікацію кримінально-правових ознак злочинних об'єднань, розкрити їх зміст та сформулювати напрями вдосконалення їх законодавчого позначення;

- охарактеризувати об'єкт та об'єктивну сторону складів злочинів, передбачених ст. 255, 257, 258³, 260 КК України, надати пропозиції щодо вдосконалення об'єктивних ознак зазначених складів злочинів;

– розкрити ознаки суб'єкта та суб'єктивної сторони складів злочинів, передбачених ст. 255, 257, 258³, 260 КК України, розробити пропозиції щодо їх удосконалення;

– сформулювати напрями оптимізації покарань за вчинення злочинів, передбачених ст. 255, 257, 258³, 260 КК України;

– встановити особливості призначення покарання учасникам злочинних організацій, банд, терористичних об'єднань, не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань та визначити перспективи удосконалення цього процесу;

– розкрити особливості застосування звільнення від покарання чи його відбування осіб, які вчинили злочини, передбачені ст. 255, 257, 258³, 260 КК України, а також надати пропозиції щодо підвищення ефективності відповідних кримінально-правових норм.

Об'єкт дослідження – суспільні відносини, що порушені внаслідок вчинення злочинів у співучасті.

Предмет дослідження – теоретичні та практичні проблеми кримінальної відповідальності за створення злочинних об'єднань та участь у них як посягання на громадську безпеку.

Методи дослідження. Для досягнення поставлених мети і задач використано комплекс загальнонаукових та спеціально-наукових методів, зокрема: *історико-правовий* – під час ретроспективного аналізу правових норм, що стосуються досліджуваної проблематики (розділи 1, 3–5); *системний* – у процесі комплексного дослідження системи кримінально-правового впливу на учасників злочинних об'єднань (розділи 1–5); *формально-догматичний (юридико-технічний)* – під час аналізу юридичних конструкцій складів злочинів, передбачених ст. 255, 257, 258³, 260 КК України, а також визначення змісту вживаних у роботі юридичних термінів (розділи 1–4); *порівняльно-правовий* – у межах зіставлення положень КК України та зарубіжного законодавства щодо кримінальної відповідальності за створення злочинних об'єднань та участь у них, а також застосування до їх учасників заохочувальних кримінально-правових норм (у всій роботі); *соціологічні (анкетування, інтерв'ювання, аналізу документів)* – під час анкетування й інтерв'ювання працівників правоохоронних органів, аналізу його результатів, а також вивчення матеріалів відповідної судової практики (розділи 1–5); *статистичний* – для аналізу й узагальнення емпіричної інформації, що стосується теми дослідження (розділи 1–5); *моделювання* – у межах побудови моделей заборонних та заохочувальних кримінально-правових норм, що стосуються учасників злочинних об'єднань, а також авторського законопроекту «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо вдосконалення відповідальності за створення злочинних об'єднань та участь у них» (розділи 2–5, висновки, додатки).

Емпіричну базу дослідження становлять статистичні й аналітичні матеріали МВС України, Національної поліції України, Генеральної прокуратури України, Державної судової адміністрації України за 2004–2017 рр.; результати вивчення 429 вироків судів, винесених протягом 2006–2016 рр. щодо злочинів, передбачених ст. 255, 257, 258³, 260 КК України;

дані інтерв'ювання 56 та анкетування 324 правоохоронців (детективів Національного антикорупційного бюро, слідчих Національної поліції та Служби безпеки України, прокурорів) у 2017–2018 рр.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що в дисертації розроблено доктринальну модель оптимізації та підвищення ефективності системи норм, що визначають підстави кримінальної відповідальності за створення злочинних організацій, банд, терористичних об'єднань, не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань та участь у них, а також кримінально-правового заохочення учасників цих злочинних об'єднань.

Обґрунтовано низку нових концептуальних положень, висновків і рекомендацій щодо підвищення ефективності кримінально-правового впливу на учасників злочинних об'єднань, а саме:

вперше:

- встановлено, що криміналізація в одних країнах дій учасників організованої групи, а в інших – злочинної організації частково зумовлена врахуванням законодавцями цих країн рекомендацій різних міжнародних правових актів: в одних випадках – Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності від 15 листопада 2000 р., а в інших – Рамкового рішення Ради ЄС про боротьбу з організованою злочинністю від 24 жовтня 2008 р. З огляду на це, зазначене в КК України поняття організованої групи не можна ототожнювати ні з організованою групою, ні зі злочинною організацією в контексті згаданих міжнародних документів. Водночас використані в останніх поняття організованої групи та злочинної організації найбільш близькі до злочинної організації, про яку йдеться в ч. 4 ст. 28 і ст. 255 КК України;

- аргументовано, що між злочином, учиненим злочинним об'єднанням, і власне таким об'єднанням існують істотні відмінності (передусім у кількості суб'єктів і меті), з урахуванням яких запропоновано закріпити визначення цих кримінально-правових категорій в ст. 28 КК України;

- сформульовано поняття трансформації співучасті в злочині, виокремлено її форми, надано рекомендації щодо кваліфікації злочинів під час такої трансформації та проведено її відмежування від суміжних кримінально-правових категорій – ексцесу співучасника й суміщення ролей;

- визначено стійкість як змову учасників злочинного об'єднання щодо вчинення двох і більше злочинів (потенційна стійкість) або попереднє (до моменту утворення організованої групи чи злочинної організації) вчинення учасниками злочинного об'єднання одного чи більше злочинів (реальна стійкість) у відносно постійному складі;

- доведено, що функція співучасника є первинним елементом ролі, яка існує у формі сукупності певних функцій цього суб'єкта злочину, на підставі чого сформульовано поняття функції та ролі учасника злочинного об'єднання, а також розподілу функцій і ролей у злочинному об'єднанні, проведено їх розмежування;

- розроблено комплексну уніфіковану модель диференціації кримінальної відповідальності за вчинення злочинів, передбачених ст. 255, 257, 258³, 260 КК

України, відповідно до якої пропонується у перших частинах відповідних статей встановити відповідальності за участь у злочинному об'єднанні або сприяння йому, а в других частинах – відповідальність за їх створення чи керівництво ними, а також узгоджену з цим підходом систему санкцій;

– запропоновано вдосконалити механізм реалізації кримінально-правового впливу щодо юридичних осіб шляхом: а) доповнення переліку підстав застосування до них заходів кримінально-правового характеру випадками вчинення злочинів, передбачених ст. 255 і 257 КК України; б) розширення умов застосування таких заходів випадками вчинення злочину на користь юридичної особи або на захист її інтересів; в) подолання колізії та конкуренції в частині застосування за вчинення злочину, передбаченого ст. 258³ КК України, правових заходів, передбачених п. 3 ч. 1 ст. 96³ КК України і ст. 24 Закону України «Про боротьбу з тероризмом»;

– висловлено пропозицію уніфікувати вік, з якого може наставати кримінальна відповідальність за створення злочинних об'єднань та участь у них, встановивши його з 15 років, з одночасним зниженням загального і пониженого віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність, на один рік;

– аргументовано необхідність удосконалення правил призначення покарання за вчинення злочинів, передбачених ст. 255, 257, 258³, 260 КК України, у напрямі обмеження судової дискреції, зокрема шляхом: а) запровадження правил більш детального врахування обставин, що пом'якшують та обтяжують покарання; б) застосування диференційованого підходу до призначення узгодженого покарання;

удосконалено:

– положення про кількісний та якісний склад учасників злочинних об'єднань – передусім мінімальний, максимальний, постійний і перемінний, а також поділ цих суб'єктів на види;

– класифікацію ексцесів учасника злочинного об'єднання шляхом її уточнення з урахуванням змісту категорій «кількість» та «якість», у межах якої по-новому визначено кількісний, якісний та кількісно-якісний види ексцесу;

– поняття ієрархічності злочинної організації як такого розподілу ролей між учасниками (структурними частинами) злочинної організації, що забезпечує підпорядкованість і підзвітність рядових учасників останньої організаторам – організатору (організаторам) усієї злочинної організації та організатору (організаторам) структурної частини, а також визначення структурної частини злочинної організації як її підсистеми, що виконує визначені функції стосовно безпосереднього вчинення злочинів чи забезпечення функціонування всієї злочинної організації, і підпорядкована керівнику (керівному органу) злочинної організації, та класифікацію структурних частин шляхом виокремлення їх змішаного виду;

– вчення про видовий об'єкт злочину шляхом виділення в його межах підродового (охоплює споріднені безпосередні основні об'єкти декількох злочинів у межах одного родового об'єкта) та міжродового (охоплює безпосередні основні та додаткові об'єкти декількох злочинів у межах різних родових об'єктів) об'єктів злочину;

– положення про об'єкти злочинів, передбачених ст. 255, 257, 258³, 260 КК України, зокрема: 1) громадську безпеку як родовий об'єкт злочинів (сформульовано поняття громадської безпеки у широкому та вузькому розумінні, уточнено класифікацію злочинів проти громадської безпеки, виокремлено критерії їх відмежування від інших злочинів); 2) розуміння видового об'єкта злочинів, передбачених ст. 255, 257, 258³, 260 КК України, як суспільних відносин, пов'язаних з убезпеченням суспільства від загрози створення та функціонування відповідних злочинних об'єднань; 3) визначення безпосередніх основних об'єктів досліджуваних злочинів шляхом застосування системного підходу та конкретизації загроз при створенні злочинних об'єднань різних видів та участі в них, а також погляди на структуру суспільних відносин в цих об'єктах; 4) положення про безпосередні додаткові об'єкти досліджуваних злочинів шляхом уточнення їх ознак (доведено їх багатоаспектність, альтернативність і невизначеність);

– визначення складеного злочину як виду одиничного злочину, що складається з двох або більше суспільно небезпечних діянь, об'єднаних в одній кримінально-правовій нормі, принаймні за одне з яких встановлено самостійну відповідальність в іншій кримінально-правовій нормі;

– вчення про форми вини, зокрема, запропоновано розмежовувати поняття «змішана форма вини» (ситуації, в яких наявний умисел стосовно діяння та необережність щодо наслідків або умисел відносно діяння та першого (найближчого) наслідку й необережність щодо іншого (кваліфікуючого) наслідку) та «декілька форм вини» (ситуації, в яких злочин може бути вчинено з різними формами вини, наприклад, з умисною та необережною, або умисною і змішаною);

дістало подальший розвиток:

– вчення про кримінальну відповідальність шляхом виокремлення її стадій, встановлення їх взаємозв'язку із сучасними концепціями кримінальної відповідальності й положеннями кримінального процесуального законодавства;

– обґрунтування недоцільності доповнення КК України положеннями, присвяченими керівнику, ініціатору, лідеру, замовнику, посереднику;

– визначення поняття форми співучасті, а також положення про кримінально-правову природу та співвідношення форм співучасті, передбачених ст. 28 КК України, зі спеціальними видами злочинних об'єднань – бандами, терористичними групами та організаціями, не передбаченими законом воєнізованими або збройними формуваннями;

– підходи щодо співвідношення попередньої змови, попередньої зорганізованості і зорганізованості за попередньою змовою як обов'язкових кримінально-правових ознак, що характеризують різні злочинні об'єднання, а також пропозиції щодо їх уніфікації в характеристиці організованих злочинних об'єднань;

– пропозиції щодо впровадження та збалансованого застосування основних світових моделей криміналізації суспільно небезпечних діянь, спрямованих на протидію організованій злочинності (змови, участі, підприємництва, маркування/реєстрації);

– аргументація доцільності використання поняття «злочинне об'єднання» для позначення форм співучасті, передбачених ст. 28 КК України, а також банд, терористичних груп, терористичних організацій, не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань;

– класифікація розподілу функцій і ролей у злочинному об'єднанні шляхом виокремлення розподілу функцій у межах однієї та різних ролей, а також встановлення його особливостей у різних злочинних об'єднаннях;

– положення щодо плану в організованій групі шляхом його визначення як наміру особи вчинити злочин, засобу вчинення злочину, плану вчинення злочину та плану діяльності злочинного об'єднання, а також обґрунтування доцільності віднесення його до факультативних ознак організованої групи;

– положення про озброєність банди шляхом обґрунтування пропозиції щодо розширення переліку знарядь, які банда може застосовувати під час нападів, «іншими предметами, спеціально пристосованими або заздалегідь заготовленими для фізичного чи психічного насильства під час нападу»;

– обґрунтування недоцільності конструювання складів злочинів, передбачених ст. 255, 257, 260 КК України, як складених, у зв'язку з чим запропоновано виключити з диспозицій вказаних статей вказівку на таке діяння, як участь у злочинах, учинених злочинним об'єднанням;

– положення про розв'язання проблем кваліфікації злочинів, учинених учасниками злочинних об'єднань, які є службовими особами, шляхом відмови від відповідної кваліфікуючої ознаки з одночасним виокремленням певної самостійної норми;

– положення про уточнення змісту ознак суб'єкта злочину, зокрема:
1) аргументовано, що в ч. 1 ст. 18 КК України визначено поняття саме загального суб'єкта, а не суб'єкта злочину; 2) запропоновано декілька варіантів розв'язання проблеми визнання суб'єктом злочину обмежено осудних осіб; 3) додатково аргументовано недоцільність визнання спеціальним суб'єктом лише за ознакою зниженого віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність;

– пропозиції щодо уточнення мети організованої групи, злочинної організації, банди та терористичних об'єднань в аспекті як кількісної, так і якісної характеристики вчинених злочинів;

– рекомендації щодо застосування і пропозиції щодо удосконалення норм про загальні види звільнення від покарання та його відбування, а також спеціальні види звільнення від кримінальної відповідальності, які можуть бути застосовані до учасників злочинних об'єднань, передбачених ст. 255, 257, 258³, 260 КК України.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що висновки та пропозиції, які містяться в дисертації, упроваджені та використовуються в:

– *законотворчій діяльності* – при вдосконаленні законодавства про кримінальну відповідальність учасників злочинних об'єднань, передбачених ст. 255, 257, 258³, 260 КК України (лист Комітету Верховної Ради України з

питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності від 18 липня 2017 р. № 04-18/12-1353);

– *правозастосовній діяльності* – під час виявлення та розслідування злочинів, учинених учасниками злочинних об'єднань, а також запобігання їм (акти впровадження Головного слідчого управління МВС України від 27 березня 2013 р., Департаменту Державної служби боротьби з економічною злочинністю МВС України від 17 грудня 2014 р., Департаменту захисту економіки Національної поліції України від 31 травня 2018 р., Головного слідчого управління Служби безпеки України від 19 червня 2018 р.);

– *науково-дослідній діяльності* – у дослідженнях проблем протидії організованій злочинності, передусім кваліфікації злочинів, учинених у співучасті (акт впровадження Національної академії внутрішніх справ від 11 червня 2018 р.);

– *освітньому процесі* – при викладанні навчальних дисциплін з кримінального права та кримінології, а також розробленні їх навчально-методичного забезпечення (акт впровадження Національної академії внутрішніх справ від 20 червня 2018 р.).

Особистий внесок здобувача. Викладені в дисертації висновки й положення, що становлять її новизну, розроблені автором особисто. З метою обґрунтування окремих положень дослідження використано праці інших учених, на які зроблено посилання. Наукові результати, отримані у кандидатській дисертації, повторно на захист докторської дисертації не виносяться.

У Науково-практичному коментарі Кримінального кодексу України, підготовленому у співавторстві, автору належить розділ VI «Співучасть у злочині».

Апробація результатів дисертації. Ключові положення дисертації, висновки й рекомендації оприлюднено на міжнародних, всеукраїнських і міжвузівських науково-практичних і науково-теоретичних конференціях, круглих столах, семінарі, а саме: «Правова Україна очима майбутніх фахівців» (Тернопіль, 2009); «Актуальні проблеми розкриття та розслідування злочинів у сучасних умовах» (Запоріжжя, 2009); «Актуальні проблеми кримінального права (пам'яті професора П. П. Михайленка)» (Київ, 2011); «Тенденції та пріоритети реформування законодавства України» (Запоріжжя, 2011); «Актуальні проблеми юридичної науки очима молодих вчених» (Донецьк, 2012); «Реформування системи кримінальної юстиції в Україні: кримінально-правові, кримінально-процесуальні та криміналістичні проблеми» (Ірпінь, 2012); «Актуальные проблемы науки, практики и вероисповеданий на современном этапе» (Красноярск, 2013); «Сучасні тенденції розбудови правової держави в Україні та світі» (Житомир, 2013); «Актуальні питання досудового розслідування слідчими органів внутрішніх справ: проблеми теорії та практики» (Дніпропетровськ, 2013); «Державна політика у сфері захисту прав потерпілих від кримінальних правопорушень в Україні» (Харків, 2013); «Легалізація економіки та протидія корупції в системі економічної безпеки держави» (Львів, 2013); «Проблеми службово-бойової діяльності органів внутрішніх справ України» (Сімферополь, 2014); «Азовські правові читання»

(Бердянськ, 2014); «Актуальні проблеми вдосконалення законодавства та правозастосування» (Київ, 2015); «Актуальні проблеми кримінального права та кримінології у світлі реформування кримінальної юстиції» (Харків, 2015); «Актуальні проблеми застосування кримінального законодавства» (Київ, 2015); «Кримінально-правові та кримінологічні заходи протидії злочинності» (Одеса, 2015); «Актуальні проблеми кримінального права та процесу» (Кривий Ріг, 2016); «Актуальні проблеми кримінального права» (Київ, 2016); «Правова система держави: проблеми формування та перспективи розвитку» (Одеса, 2016); «Безпека людини в умовах глобалізації: сучасні правові парадигми» (Київ, 2017); «Кримінально-правове забезпечення сталого розвитку України в умовах глобалізації» (Харків, 2017).

Публікації. Основні положення дисертації опубліковано в 60 наукових працях, серед яких дві одноособові монографії, 25 наукових статей у наукових фахових виданнях України, вісім статей у наукових періодичних виданнях інших держав (Республіка Білорусь, Киргизія, Молдова, Чехія) та у виданнях України, що включені до міжнародних наукометричних баз, 22 тези доповідей на конференціях, круглих столах та семінарі, три праці, які додатково відображають результати дослідження.

Структура дисертації. Дисертація складається з анотації, вступу, п'яти розділів, що об'єднують 19 підрозділів, висновків, списку використаних джерел (1011 найменувань на 96 сторінках) і 18 додатків на 125 сторінках. Повний обсяг дисертації становить 652 сторінки, із них обсяг основного тексту – 410 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано вибір теми дисертації; визначено її зв'язок з науковими програмами, планами, темами; сформульовано мету, задачі, об'єкт, предмет, методи дослідження; розкрито наукову новизну, практичне значення отриманих результатів, надано відомості щодо шляхів і форм їх упровадження; наведено характеристику апробацій і публікацій автора, у яких відображено основні положення роботи.

Розділ 1 «Концептуальні засади дослідження проблем кримінальної відповідальності за створення злочинних об'єднань та участь у них як посягання на громадську безпеку» складається з трьох підрозділів.

У *підрозділі 1.1 «Методологія та сучасний стан дослідження проблем кримінальної відповідальності за створення злочинних об'єднань та участь у них як посягання на громадську безпеку»* викладено основні положення про систему методів дослідження зазначених проблем. Встановлено, що в Україні відсутні монографічні дослідження, у яких комплексно та системно висвітлено проблематику кримінальної відповідальності за створення злочинних організацій, банд, терористичних об'єднань, не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань та участь у них. Доктринальні розвідки з означеної тематики характеризуються наявністю значного масиву наукового матеріалу, в якому водночас: 1) розкрито окремі аспекти проблем кримінальної

відповідальності за злочини, передбачені ст. 255, 257, 258³, 260 КК України, що не завжди узгоджуються із системою кримінально-правового впливу на учасників злочинних об'єднань; 2) переважна більшість праць обмежується з'ясуванням підстав кримінальної відповідальності учасників одного злочинного об'єднання; 3) значна кількість праць ґрунтується на положеннях застарілого вітчизняного або зарубіжного кримінального законодавства; 4) переважно не вивчалася судова практика реалізації кримінальної відповідальності за вчинення злочинів, передбачених ст. 258³, 260 КК України.

Розкрито окремі положення про кримінальну відповідальність і співучасть як фундаментальні інститути в дослідженні проблем кримінальної відповідальності за створення злочинних об'єднань та участь у них. Висвітлено сучасні концепції кримінальної відповідальності та розкрито їх взаємозв'язок зі стадіями виникнення кримінальної відповідальності, притягнення до неї, її настання та припинення.

З метою розв'язання проблем групового вчинення злочину за відсутності співучасті в ньому запропоновано ст. 27 КК України доповнити новою частиною (ч. 8). Обґрунтовано пропозицію щодо уточнення п. 9 ч. 1 ст. 67 КК України.

У підрозділі 1.2 «Злочинні об'єднання як форми співучасті: проблеми вибору моделі криміналізації» найбільш оптимальним терміном для позначення організованих груп, злочинних організацій, банд, терористичних груп, терористичних організацій, не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань визнано «злочинне об'єднання».

Значну увагу в межах загальних положень про співучасть звернено на її форми – способи організації умисної спільної участі декількох суб'єктів злочину в учиненні умисного злочину. Підтримано пропозиції науковців щодо використання в назві ст. 28 КК України звороту «форми співучасті у злочині». Обґрунтовано недоцільність доповнення КК України положеннями про інших співучасників, крім визначених у ст. 27 КК України. Визнано конструктивною пропозицію щодо розширення переліку функцій пособника шляхом доповнення ч. 5 ст. 27 КК України вказівкою стосовно сприяння вчиненню злочину іншим чином.

Визначено співвідношення організованих груп і злочинних організацій, про які йдеться в КК України, з аналогічними поняттями, ужитими в Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності від 15 листопада 2000 р. і Рамковому рішенні Ради ЄС про боротьбу з організованою злочинністю від 24 жовтня 2008 р.

На основі аналізу основних світових моделей криміналізації суспільно небезпечних діянь, спрямованих на протидію організованій злочинності, аргументовано положення про те, що: 1) у межах протидії різним злочинним об'єднанням найбільш корисними є моделі змови та участі; 2) застосування підприємницької моделі дає змогу обґрунтувати необхідність встановлення відповідальності юридичних осіб, причетних до функціонування злочинних об'єднань, або застосувати щодо них заходи кримінально-правового характеру;

3) модель реєстрації/маркування може бути корисною щодо протидії великим терористичним організаціям.

Запропоновано в КК України закріпити положення про те, що злочин визнається вчиненим організованою групою чи злочинною організацією, якщо його вчинили один чи декілька членів таких об'єднань у межах виконання їх злочинних завдань або, за дорученням організованої групи чи злочинної організації, особа чи особи, які не вважаються її членами, а лише беруть участь в окремих злочинах, учинених організованим злочинним об'єднанням.

У підрозділі 1.3 *«Кримінально-правова природа злочинної організації, банди, терористичних об'єднань, не передбаченого законом воєнізованого або збройного формування»* виявлено невизначеність юридичної природи окремих із вказаних злочинних об'єднань, а в деяких випадках необґрунтованість закріплення її в певній формі. У зв'язку з цим розроблено пропозиції щодо вдосконалення відповідних кримінально-правових заборон, зокрема: 1) наведено додаткові аргументи на користь того, що бандою слід визнавати лише організовану групу та злочинну організацію; 2) обґрунтовано положення щодо необхідності узгодження визначення терористичної групи, організованої терористичної групи та терористичної організації з дефініціями групи осіб за попередньою змовою, організованої групи та злочинної організації; 3) підтримано пропозицію щодо встановлення в ст. 258³ КК України відповідальності за створення організованої терористичної групи та участь у ній і водночас виключення з цієї кримінально-правової норми вказівки на аналогічні дії, учинені терористичною групою; 4) запропоновано терористичну організацію для потреб кваліфікації злочинів розглядати як об'єднання фізичних осіб. З огляду на це, аргументовано, що для реалізації кримінальної відповідальності учасників терористичних об'єднань не потрібно особливих порядків – слід лише дотримуватися правил кваліфікації злочинів; 5) встановлено, що не передбачені законом воєнізовані або збройні формування відповідають ознакам групи осіб за попередньою змовою, хоча за певних умов вони можуть набувати форми більш складних злочинних об'єднань, зокрема, організованих груп і злочинних організацій.

Визначено поняття трансформації співучасті в злочині як зміни істотних ознак і властивостей співучасті, унаслідок чого злочинне об'єднання одного виду перетворюється на інше чи змінюється роль співучасників або вид учиненого ними злочину, а також сформульовано критерії відмежування трансформації співучасті в злочині від схожих кримінально-правових категорій – суміщення ролей та ексцесу співучасника. Виокремлено такі форми трансформації співучасті в злочині, як трансформація форми співучасті (виду злочинного об'єднання), трансформація співучасника (його виду чи ролі) та трансформація злочину, учиненого співучасниками. Запропоновано рекомендації щодо кваліфікації дій співучасників за таких обставин.

Розділ 2 «Поняття та класифікація ознак злочинних об'єднань, проблеми встановлення їх змісту» складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 2.1 *«Поняття та класифікація ознак злочинних об'єднань»* розкрито поняття кримінально-правових ознак злочинних об'єднань, а також

запропоновано поділ цих ознак на декілька видів: 1) за ступенем спорідненості – на спільні та відмінні; 2) залежно від ролі в характеристиці об'єднання – на обов'язкові та факультативні; 3) за ступенем визначення або способом висвітлення в кримінальному законі – на абсолютно визначені, невизначені (оцінні) та альтернативні; 4) залежно від рівня деталізації – на ознаки першого рівня та ознаки другого рівня; 5) за юридичною природою – на кількісні, якісні та кількісно-якісні; 6) залежно від місцезнаходження – на законодавчо визначені та доктринальні; 7) за видом злочинного об'єднання – на загальні та спеціальні.

Сформульовано вимоги до кримінально-правових ознак злочинних об'єднань, зокрема, наголошено на тому, що вони мають бути чіткими, однозначними, зрозумілими для правозастосувачів, а також не повинні суперечити іншим ознакам, підміняти їх чи конкурувати з ними.

Аргументовано, що кримінально-правові ознаки злочинних об'єднань є невід'ємним елементом кримінально-правової характеристики як злочинних об'єднань, так і злочинів, учинених їх учасниками. Сформульовано авторське визначення поняття кримінально-правової характеристики, її елементів та видів.

У підрозділі 2.2 *«Загальні кримінально-правові ознаки злочинних об'єднань»* висвітлено кількісний та якісний склад злочинних об'єднань, особливості стійкості та змови (організованості) їх учасників, розподілу між ними функцій і ролей, а також об'єднаності єдиним планом, відомим усім співучасникам.

Поняття «учасник злочинного об'єднання» запропоновано вживати як узагальнювальний термін для позначення різних категорій осіб, які беруть участь у діяльності злочинного об'єднання. Розкрито положення про кількісний (мінімальний, максимальний, постійний і перемінний) та якісний (члени; особи, які беруть участь в окремих злочинах; особи, причетні до участі в злочинних об'єднаннях) склади учасників злочинних об'єднань. Здійснено класифікацію таких суб'єктів за характером участі в організованій злочинній діяльності та рівнем ієрархії в злочинній організації.

Встановлено, що попередня зорганізованість і зорганізованість за попередньою змовою є різновидами попередньої змови. Поняття «попередня зорганізованість» та «зорганізованість за попередньою змовою» є тотожними, у зв'язку з чим їх слід позначати єдиним узагальнювальним терміном, що стосується всіх організованих злочинних об'єднань (пропонований варіант – «попередня зорганізованість»). Останню щодо організованої групи та злочинної організації визнано за доцільне тлумачити як набуття об'єднанням організованого характеру. Ця риса свідчить про наявність у злочинному об'єднанні всіх ознак його організованості до початку вчинення злочину.

Сформульовано положення про потенційну (змова учасників злочинного об'єднання щодо вчинення двох і більше злочинів) і реальну (попередне – до моменту утворення організованої групи чи злочинної організації – вчинення ними одного чи більше злочинів) стійкість, які запропоновано закріпити у визначенні цієї кримінально-правової ознаки злочинних об'єднань. Аргументовано, що стійкими можуть бути такі злочинні об'єднання, як група осіб за попередньою змовою, організована група та злочинна організація.

У кожному об'єднанні формування зазначеної ознаки має певні особливості, пов'язані з трансформацією форм співучасті.

Доведено, що функція співучасника є первинним елементом ролі, яка існує у формі сукупності певних функцій цього суб'єкта злочину. Тому розподіл функцій у злочинному об'єднанні запропоновано визначити як розподіл обов'язків між його учасниками під час спільного вчинення злочину (злочинів). Виокремлено такі види розподілу функцій: розподіл функцій у межах однієї ролі; розподіл функцій у межах різних ролей. Розкрито особливості розподілу функцій у групі осіб, групі осіб за попередньою змовою, організованій групі та злочинній організації.

Удосконалено визначення ієрархічності злочинної організації. Встановлено, що вона передбачає: 1) особливий розподіл функцій і ролей в об'єднанні – наявність організаторів (організаторів злочинної організації та її структурних частин) і виконавців (рядових учасників); 2) поділ злочинної організації на структурні частини; 3) наявність правил поведінки, побудованих на субординації, підпорядкованості, підзвітності й дисципліні її учасників. Розкрито поняття, ознаки та види структурних частин злочинної організації.

Обґрунтовано, що план в організованій групі можна розглядати, зокрема, як намір особи вчинити злочин, план учинення злочину, план діяльності злочинного об'єднання. Наведено класифікацію плану вчинення злочину та плану злочинної діяльності за ступенем поінформованості про нього і за ступенем деталізації його змісту. Охарактеризовано елементи та риси плану злочинної діяльності організованої групи.

У *підрозділі 2.3 «Спеціальні кримінально-правові ознаки злочинних об'єднань»* акцентовано на спеціальних кримінально-правових ознаках банди, не передбаченого законом воєнізованого і збройного формування, передусім розкрито зміст озброєності як факультативної кримінально-правової ознаки не передбаченого законом воєнізованого формування та як обов'язкової – збройного. Встановлено, що законодавчі положення про озброєність банди певною мірою є застарілими і такими, що потребують перегляду з урахуванням розвитку сучасної науки й техніки, використання учасниками вказаного злочинного об'єднання інших дієвих знарядь. Відповідно, запропоновано розширення переліку знарядь, які може застосовувати банда. Аргументовано, що для визнання певного формування збройним достатньо лише наявності в його учасників придатної для використання зброї, якою вони володіють незаконно, та усвідомлення цього іншими суб'єктами злочину.

Аргументовано, що воєнізоване або збройне формування визнають незаконним тоді, коли їх створення заборонено законом або суперечить йому. Цю обов'язкову кримінально-правову ознаку запропоновано розглядати у двох аспектах: 1) як відсутність закону, що передбачає їх створення; 2) як неналежність їх до жодного з легальних воєнізованих або збройних формувань, створення яких передбачено законом.

Критично оцінено визнання законодавцем збройного формування різновидом воєнізованого, оскільки це унеможливило забезпечення ефективної кримінально-правової охорони громадської безпеки від незаконних збройних

формувань, які не відповідають ознакам воєнізованості. Запропоновано таку загальнообов'язкову кримінально-правову ознаку не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань, як проведення військової, стрийової чи фізичної підготовки, визнати факультативною і, відповідно, виключити вказівку на неї з примітки до ст. 260 КК України.

Розділ 3 «Об'єктивні ознаки створення злочинних об'єднань та участі в них як посягання на громадську безпеку» складається з шести підрозділів.

У підрозділі 3.1 *«Родовий та видові об'єкти злочинів проти громадської безпеки, їх класифікація»* досліджено погляди науковців щодо родового об'єкта злочинів, передбачених ст. 255, 257, 258³, 260 КК України. Аргументовано доцільність визнання таким об'єктом громадської безпеки. Водночас за результатами аналізу понять «громадський» і «суспільний» підтримано пропозицію назвати відповідний розділ КК України як «Злочини проти суспільної безпеки». Запропоновано родовий об'єкт досліджуваних злочинів визначити як суспільні відносини у сфері убезпечення суспільства від джерел підвищеної небезпеки та інших загроз життю, здоров'ю, власності, честі, гідності, громадському порядку та іншим суспільним інтересам. Встановлено, що злочини проти громадської безпеки відрізняються від інших злочинів передусім за суспільними відносинами, на які вони посягають, джерелами небезпеки, потерпілими та моментом закінчення більшості суспільно небезпечних діянь.

За критерієм видового об'єкта виділено чотири групи злочинів проти громадської безпеки та уточнено їх формулювання: 1) створення злочинних об'єднань та участь у них (ст. 255, 256, 257, 258³, 260 КК України); 2) терористичні злочини (ст. 258–258⁵, 266 КК України); 3) злочини, пов'язані з порушенням спеціальних правил та порядку обігу небезпечних предметів і речовин (ст. 261–265¹, 267–270 КК України); 4) інші злочини, що загрожують громадській безпеці (ст. 259 і 270¹ КК України). Видовим об'єктом злочинів, передбачених ст. 255, 257, 258³, 260 КК України, запропоновано вважати суспільні відносини, пов'язані з убезпеченням суспільства від загрози створення та функціонування злочинних об'єднань (злочинних організацій, банд, терористичних об'єднань, не передбачених законом воєнізованих чи збройних формувань), на які посягають ці злочини, заподіюючи їм шкоду або створюючи загрозу її заподіяння.

У підрозділі 3.2 *«Ознаки безпосередніх об'єктів складів злочинів, передбачених ст. 255, 257, 258³, 260 КК України»* визначено безпосередні основні об'єкти досліджуваних злочинів, зокрема: у злочині, передбаченому ст. 255 КК України, – це суспільні відносини, пов'язані з убезпеченням суспільства від загрози створення та функціонування злочинних організацій, на які вони посягають, завдаючи їм шкоди чи створюючи загрозу її заподіяння; у злочині, передбаченому ст. 257 КК України, – це суспільні відносини, пов'язані з убезпеченням суспільства від загрози створення та функціонування банд, на які вони посягають, завдаючи їм шкоди чи створюючи загрозу її заподіяння; у злочині, передбаченому ст. 258³ КК України, – це суспільні відносини, пов'язані з убезпеченням суспільства від загрози створення та функціонування

терористичних груп і терористичних організацій, на які вони посягають, завдаючи їм шкоди чи створюючи загрозу її заподіяння; у злочині, передбаченому ст. 260 КК України, – це суспільні відносини, пов'язані з убезпеченням суспільства від загрози створення та функціонування не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань, на які вони посягають, завдаючи їм шкоди чи створюючи загрозу її заподіяння. Розкрито зміст і структуру суспільних відносин в об'єктах згаданих злочинів.

З'ясовано, що під час учинення злочинів, передбачених ст. 255, 257, 258³, 260 КК України, безпосередніми додатковими обов'язковими об'єктами є різноманітні суспільні відносини, на які посягають учасники злочинних об'єднань. Якщо більшість злочинів, що характеризуються наявністю додаткового обов'язкового об'єкта, мають один або декілька таких об'єктів, то в злочинах, передбачених ст. 255, 257, 258³, 260 КК України, їх стільки, скільки безпосередніх об'єктів в статтях Особливої частини цього Кодексу, що встановлюють відповідальність за окремі злочини, які можуть учиняти учасники злочинних об'єднань. Ще одна особливість додаткових обов'язкових об'єктів злочинів, передбачених ст. 255, 257, 258³, 260 КК України, полягає в тому, що їх не можна чітко визначити.

Доведено, що предметом злочину, передбаченого ч. 3 ст. 260 КК України, є грошові кошти (у разі фінансування вказаних злочинних об'єднань) і зброя, боєприпаси, вибухові речовини та військова техніка (за умови постачання не передбаченим законом воєнізованим або збройним формуванням зброї, боєприпасів, вибухових речовин чи військової техніки). З урахуванням положень підтримуваної дисертантом концепції «потерпілий – фізична або юридична особа» охарактеризовано потерпілих у складах злочинів, передбачених ст. 257, ч. 4, 5 ст. 260 КК України.

У підрозділі 3.3 *«Загальні положення про об'єктивну сторону створення злочинних об'єднань та участі в них»* встановлено, що об'єктивна сторона складів злочинів, передбачених ст. 255, 257, 258³, 260 КК України, є складною: кожна кримінально-правова заборона містить декілька альтернативних діянь, більшість з яких є однаковими за назвою, однак в окремих випадках істотно різняться за змістом. Визначено спільні та відмінні риси створення злочинних об'єднань та участі в них у кримінальному законодавстві України й зарубіжних країн.

Сформульовано авторське визначення поняття складеного злочину. Конструювання складів злочинів, передбачених ст. 255, 257, 260 КК України, як складених визнано необґрунтованим, зокрема, через те, що санкція жодної із зазначених норм не може охопити всіх злочинів, які можуть вчинити учасники злочинних об'єднань. Конструкція складів злочинів, передбачених ст. 255, 257, 260 КК України, нівелює призначення складених злочинів щодо адекватної оцінки суспільної небезпечності відповідних посягань і спрощення їх кваліфікації. У зв'язку з цим з диспозицій вказаних статей запропоновано виключити таке діяння, як участь у злочинах, учинених злочинним об'єднанням.

У підрозділі 3.4 *«Спільні форми об'єктивної сторони злочинів, передбачених ст. 255, 257, 258³, 260 КК України»* розкрито зміст створення злочинних організацій, банд, терористичних груп, терористичних організацій,

не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань, керівництва ними, участі в цих злочинних об'єднаннях, а також участі в учинених їх учасниками злочинах. Визначено момент закінчення цих діянь, критерії розмежування та особливості в різних злочинних об'єднаннях.

Встановлено, що, з огляду на специфічну юридичну природу різних видів злочинних об'єднань, існують особливості їх створення, зумовлені передусім кримінально-правовими ознаками цих об'єднань і метою їх створення. Попри те, що створення злочинного об'єднання та змова на вчинення злочину взаємопов'язані, вони є різними за змістом категоріями. Причому створення злочинного об'єднання охоплює змову на вчинення злочину та передбачає вчинення інших дій. Змова передує безпосередньому створенню злочинного об'єднання. Створення злочинного об'єднання слід вважати закінченим з того моменту, коли в ньому будуть наявні всі його кримінально-правові ознаки, передбачені ст. 28 і ст. 255, 257, 258³, 260 КК України.

Включення до об'єктивної сторони складів злочинів, передбачених ст. 255, 258³, 260 КК України, керівництва злочинним об'єднанням визнано обґрунтованим, оскільки воно зумовлене необхідністю виділення функцій організаторів злочинних об'єднань. Це діяння зорієнтоване як на керівників, які брали участь у створенні злочинного об'єднання, так і на осіб, які не створювали злочинного об'єднання, не брали участі в цьому, а вступили до нього згодом і почали виконувати роль організаторів у формі керівництва злочинним об'єднанням. Злочин в цій формі вважається закінченим із моменту вчинення певних дій із безпосереднього керівництва злочинним об'єднанням.

Розкрито зміст поняття «участь у злочинному об'єднанні» в широкому та вузькому кримінально-правовому значеннях. Наведено додаткові аргументи на користь уточнення назв ст. 255, 257, 258³, 260 КК України. Доведено, що поняття «участь у злочинному об'єднанні» в диспозиціях ст. 255, 257, 258³, 260 КК України вжито у вузькому (кримінально-правовому) значенні. За таких умов цей термін охоплює лише таке діяння, як участь у злочинному об'єднанні. Такі дії не мають охоплюватись змістом інших діянь об'єктивної сторони складу злочину, що означає створення злочинного об'єднання та участь у ньому. Моментом закінчення участі визнано вступ до злочинного об'єднання, зокрема, надання особою згоди на участь у ньому, за умови, що вона усвідомлювала факт його існування та підтвердила певними діями реальність власних намірів.

Аргументовано, що участь у злочинах, учинених злочинними об'єднаннями, передбаченими ст. 255, 257, 258³, 260 КК України, може відбуватись у формі як співвиконавства, так і співучасті з розподілом ролей. Це діяння може вчинити будь-який учасник злочинного об'єднання, а не лише його член. У зв'язку з порушенням принципу недопустимості подвійного інкримінування, запропоновано виключити з диспозицій ст. 255, 257, 260 КК України таке діяння, як участь у злочинах, учинених злочинними об'єднаннями. Натомість окремі злочини, учинені учасниками злочинних об'єднань, рекомендовано кваліфікувати за сукупністю зі ст. 255, 257, 260 КК України. Моментом закінчення участі в злочинах, учинених злочинним об'єднанням, запропоновано

вважати здійснення особою будь-якої дії під час учинення злочину в складі злочинного об'єднання, спрямованої на доведення його до кінця.

У підрозділі 3.5 «Відмінні форми об'єктивної сторони злочинів, передбачених ст. 255, 258³, 260 КК України» розкрито зміст організації, керівництва чи сприяння зустрічі (сходці) представників злочинних організацій або організованих груп, організаційного чи іншого сприяння створенню або діяльності терористичної групи чи терористичної організації, фінансування не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань, постачання їм зброї, боєприпасів, вибухових речовин чи військової техніки. Визначено момент закінчення цих суспільно небезпечних діянь.

З огляду на низку проблемних питань, пов'язаних із підставами кримінальної відповідальності за організацію, керівництво чи сприяння зустрічі (сходці) представників злочинних організацій або організованих груп, відсутність судової практики реалізації кримінальної відповідальності відповідних учасників, а також з урахуванням зарубіжного досвіду запропоновано виключити вказівку на це діяння з ч. 1 ст. 255 КК України. Натомість аргументовано доцільність криміналізації в межах удосконаленої ст. 255¹ КК України змови на вчинення злочинів, зайняття злочинною діяльністю, керівництво чи координацію дій злочинних об'єднань.

Встановлено, що організаційне чи інше сприяння створенню або діяльності терористичної групи чи терористичної організації може набувати форми як співучасті, так і причетності до злочину. Обґрунтовано недоцільність застосування різних правил кваліфікації одноразового та систематичного сприяння, оскільки кожен епізод злочинної діяльності відображається у відповідних процесуальних документах, а отже, повною мірою може впливати на призначення покарання кожному учаснику злочинного об'єднання, включаючи осіб, які здійснюють сприяння. Аргументовано, що криміналізація сприяння учасникам злочинних об'єднань, передбачених ст. 255, 257, 258³, 260 КК України, має бути однотипною. У зв'язку з цим запропоновано визнавати сприяння злочинному об'єднанню одним з альтернативних діянь, передбачених вказаними кримінально-правовими заборонами, не поділяючи його на заздалегідь обіцяне і заздалегідь необіцяне. З огляду на зазначене, надано пропозицію виключити ст. 256 із КК України. Натомість у ст. 258³ КК України слід криміналізувати лише сприяння терористичній групі та терористичній організації. Також обґрунтовано доцільність вилучення вказівки на фінансування та постачання зброї, боєприпасів, вибухових речовин чи військової техніки з диспозиції ст. 260 КК України.

У підрозділі 3.6 «Перспективи вдосконалення об'єктивної сторони злочинів, передбачених ст. 255, 257, 258³, 260 КК України, у контексті диференціації кримінальної відповідальності» встановлено, що в КК України недостатньо вдало диференційовано кримінальну відповідальність за створення злочинних об'єднань та участь у них, оскільки законодавець передусім взяв до уваги вид злочинного об'єднання, з яким пов'язані суспільно небезпечні діяння, однак поза увагою залишились різні за ступенем суспільної небезпеки діяння, які входять до складу об'єктивної сторони цих злочинів.

На підставі аналізу зарубіжного кримінального законодавства та з урахуванням здобутків теорії кримінального права України виокремлено й систематизовано моделі криміналізації створення злочинних об'єднань та участі в них, залежно від кількості злочинних об'єднань, норм, що встановлюють відповідні кримінально-правові заборони, а також форм об'єктивної сторони відповідних складів злочинів.

Серед вивчених підходів до диференціації кримінальної відповідальності за створення злочинних об'єднань та участь у них найбільш вдалим визнано той, відповідно до якого кримінальну відповідальність за створення різних злочинних об'єднань та участь у них передбачено в різних статтях і різних їх частинах. Найменш небезпечними діями визнано участь у злочинному об'єднанні, різноманітні варіанти її прояву, а також сприяння йому, які запропоновано розмістити в перших частинах відповідних статей. Натомість найбільш небезпечні дії організаторів злочинних об'єднань – створення злочинних об'єднань і керівництво ними – рекомендовано розмістити в других частинах відповідних статей.

Розділ 4 «Суб'єктивні ознаки створення злочинних об'єднань та участі в них як посягання на громадську безпеку» складається з чотирьох підрозділів.

У підрозділі 4.1 *«Урахування ознак загального суб'єкта під час конструювання ст. 255, 257, 258³, 260 КК України»* уточнено визначення суб'єкта злочину, яким запропоновано вважати фізичну осудну або обмежено осудну особу, яка вчинила злочин у віці, з якого відповідно до КК України може наставати кримінальна відповідальність, і в передбачених цим Кодексом випадках наділена спеціальними ознаками, що зазначені в кримінально-правовій нормі або впливають із неї. Встановлено, що особливості суб'єктного складу злочинів, передбачених ст. 255, 257, 258³, 260 КК України, полягає в тому, що мінімальний кількісний склад учасників злочинного об'єднання повинен відповідати ознакам загального суб'єкта злочину.

Аргументовано, що в КК України де-факто наявний механізм притягнення до відповідальності юридичних осіб у разі вчинення певних злочинів, який де-юре не визнано кримінальною відповідальністю. Розкрито його особливості в контексті протидії створенню злочинних об'єднань та участі в них, а також вивчено відповідний зарубіжний досвід. Розроблено пропозиції щодо вдосконалення цього юридичного механізму.

Встановлено, що в межах інтелектуальної ознаки юридичного критерію осудності суб'єктів злочинів, передбачених ст. 255, 257, 258³, 260 КК України, змістом усвідомлення повинен охоплюватися факт існування певного злочинного об'єднання та вчинення відповідного пов'язаного з ним діяння, яке визнають злочином, – створення злочинного об'єднання, керівництво ним, участь у ньому, сприяння йому тощо.

Обґрунтовано доцільність зниження загального і пониженого віку, з якого настає кримінальна відповідальність, принаймні на один рік (відповідно, до

13 та 15 років) і встановлення кримінальної відповідальності за вчинення злочинів, передбачених ст. 255, 257, 258³, 260 КК України, з 15 років.

У підрозділі 4.2 «Участь спеціального суб'єкта в злочинах, передбачених ст. 255, 257, 258³, 260 КК України» визнано необґрунтованим віднесення суб'єктів злочинів, передбачених ст. 257 КК України, до спеціальних лише за ознакою зниженого віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність. Ця ознака є обов'язковою як для загального, так і спеціального суб'єкта, адже досягнення особою 14, 16, 18 чи більше років охоплюється поняттям «вік, з якого може наставати кримінальна відповідальність».

Виокремлено чотири варіанти розв'язання проблеми кваліфікації злочинів, учинених учасниками злочинних об'єднань, які є службовими особами та вчиняють злочин з використанням службового становища: 1) включення до складів злочинів, передбачених ст. 255, 257, 258³, 260 КК України, кваліфікуючої ознаки – «учинення злочину з використанням службовою особою службового становища»; 2) удосконалення диспозицій статей, що встановлюють кримінальну відповідальність за незаконне використання службовою особою влади чи службового становища (передусім ст. 364, 365 КК України); 3) доповнення ч. 1 ст. 67 КК України новою обставиною, яка обтяжує покарання, – «учинення злочину з використанням службовою особою службового становища»; 4) відмова від відповідної кваліфікуючої ознаки з одночасним вирішенням цього питання в окремій заборонній кримінально-правовій нормі. Найбільш раціональним визнано останній варіант розв'язання зазначеної проблеми.

У підрозділі 4.3 «Вина в складах злочинів, передбачених ст. 255, 257, 258³, 260 КК України» аргументовано, що створення злочинних організацій, банд, терористичних груп та організацій, не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань та участь у них характеризуються прямим умислом. Виняток становить лише злочин, передбачений ч. 5 ст. 260 КК України, вина в якому (залежно від виду наслідків) може бути умисною або змішаною (це злочин з декількома формами вини). Умисел у злочинах, передбачених ст. 255, 257, 258³, 260 КК України, за винятком ч. 5 ст. 260 КК України, здебільшого є заздалегідь обдуманим і визначеним. Усвідомлення суспільно небезпечного характеру діянь, передбачених ст. 255, 257, 258³, 260 КК України, означає те, що свідомістю осіб, які їх вчиняють, охоплюється розуміння кримінально-правової природи злочинного об'єднання, належності до цього злочинного об'єднання та змісту вчинених ними діянь.

За результатами логічного тлумачення категорій «кількість» та «якість» виявлено, що вони не узгоджуються з визначеннями кількісного та якісного ексцесу, якими традиційно послуговується теорія кримінального права. З метою усунення цієї суперечності передусім виокремлено такі можливі відхилення дій виконавця від умислу інших співучасників: 1) учинення учасником злочинного об'єднання іншого однорідного більш тяжкого злочину, ніж задуманий співучасниками; 2) учинення учасником злочинного об'єднання іншого однорідного менш тяжкого злочину, ніж задуманий співучасниками; 3) учинення учасником злочинного об'єднання того самого злочину, але за

обтяжувальних обставин, про які не домовлялися співучасники; 4) учинення учасником злочинного об'єднання додаткового злочину (додаткових злочинів), крім задуманого співучасниками; 5) учинення учасником злочинного об'єднання іншого однорідного більш (менш) тяжкого злочину, ніж задумані співучасниками, а також додаткового злочину, що не охоплювався умислом співучасників. У першій, другій та третій ситуації, на думку дисертанта, йдеться про якісний ексцес, оскільки змінюється якість злочину, у четвертій – про кількісний ексцес, адже змінюється кількість злочинів, а в п'ятій – кількісно-якісний ексцес, оскільки змінюються обидва параметри. З урахуванням викладеного уточнено визначення різновидів ексцесу учасника злочинного об'єднання: якісний ексцес цього суб'єкта злочину запропоновано визначити як учинення ним іншого злочину, ніж задуманий зі співучасниками, а також того самого злочину, але з обтяжувальними обставинами, що не охоплювалися умислом інших співучасників; кількісний – як учинення ним додаткового злочину, крім задуманого зі співучасниками; кількісно-якісний – як учинення ним іншого однорідного злочину, ніж задуманий зі співучасниками або такого самого злочину, але з обтяжувальними обставинами, а також додаткового злочину, що взагалі не охоплювався умислом співучасників.

У підрозділі 4.4 «Мета та мотиви створення злочинних об'єднань та участі в них» запропоновано закріпити уніфікований підхід до кількісної характеристики мети організованої групи, злочинної організації, банди та терористичних об'єднань у формі вчинення як одного, так і декількох злочинів. Обґрунтовано доцільність виключення з мети злочинної організації вказівки на категорію тяжких та особливо тяжких злочинів, а також на інші її складові, які однаково пов'язані з учиненням певних злочинів. Метою банди запропоновано визнавати напад на фізичних або юридичних осіб, який є умисним суспільно небезпечним, раптовим, агресивним, зазвичай несподіваним діянням, поєднаним із фізичним насильством або погрозою його застосування. Найбільш оптимальним для позначення мети терористичних об'єднань запропоновано вважати термін «терористичний злочин» (до нього мають належати передусім діяння, передбачені ст. 258–258⁵ КК України). Аргументовано, що мета створення не передбаченого законом воєнізованого або збройного формування не завжди є злочинною. З огляду на це, запропоновано диференціювати кримінально-правові заохочення, що можуть бути застосовані до їх учасників.

Розкрито мотиви вчинення злочинів, передбачених ст. 255, 257, 258³, 260 КК України. Аргументовано, що, незважаючи на необов'язковість цієї суб'єктивної ознаки, правильне встановлення мотиву є передумовою забезпечення індивідуалізації покарання. Встановлено, що, якщо для учасників злочинної організації та банди домінуючим є корисливий мотив, то для учасників терористичних груп, терористичних організацій, не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань – політичний.

Розділ 5 «Реалізація кримінальної відповідальності за створення злочинних об'єднань та участь у них як посягання на громадську безпеку» складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 5.1 «Покарання за вчинення злочинів, передбачених ст. 255, 257, 258³, 260 КК України» у результаті дослідження загальних та спеціальних правил конструювання санкцій, аналізу пропозицій українських та зарубіжних вчених, вивчення міжнародних нормативно-правових актів і зарубіжного кримінального законодавства виявлено вади в зазначеній сфері, на основі чого розроблено пропозиції щодо їх усунення. Зокрема, запропоновано: 1) максимальну межу позбавлення волі у ст. 257 та 258³ КК України залишити на рівні 15 років для випадків створення злочинних об'єднань, передбачених вказаними статтями, а також керівництва ними; 2) максимальну межу цього покарання за створення та керівництво злочинними об'єднаннями, передбаченими ст. 255 і 260 КК України, залишити на рівні 12 років (у ст. 255 КК України) та 10 років (у ст. 260 КК України); 3) мінімальну межу позбавлення волі за створення злочинних об'єднань та керівництво ними визначити на рівні 6 років (у ст. 255 КК України), 8 років (у ст. 257, 258³ КК України), 4 років (у ст. 260 КК України); 4) покарання у виді позбавлення волі за участь у злочинній організації та сприяння їй встановити на строк від 4 до 8 років, за участь у банді та сприяння їй – від 5 до 11 років, за участь у терористичній групі й терористичній організації та сприяння їм – від 6 до 12 років, за участь у не передбачених законом воєнізованих або збройних формуваннях та сприяння їм – від 2 до 6 років; 5) за створення терористичних об'єднань та керівництво ними передбачити як альтернативу довічне позбавлення волі; 6) конфіскацію майна визнати необов'язковим додатковим покаранням у злочинах, передбачених ст. 255 та 257 КК України. Аргументовано, що покарання за змову на вчинення тяжкого чи особливо тяжкого злочину, зайняття злочинною діяльністю, керівництво чи координацію дій злочинних об'єднань, яку запропоновано криміналізувати в межах ст. 255¹ КК України, доцільно визначити на рівні штрафу в розмірі від п'яти до десяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавлення волі строком від 1 до 6 років.

У підрозділі 5.2 «Призначення покарання учасникам злочинних об'єднань, передбачених ст. 255, 257, 258³, 260 КК України» розкрито особливості врахування принципів, загальних та спеціальних засад призначення покарання під час обрання міри покарання цим суб'єктам. Зокрема, на підставі аналізу судової практики призначення покарання особам, засудженим за вчинення злочинів, передбачених ст. 255, 257, 258³, 260 КК України, виявлено випадки необґрунтованого врахування певних обставин як пом'якшувальних та обтяжувальних, а також розроблено пропозиції щодо вдосконалення окремих з них (п. 1 ч. 1 ст. 66, п. 2, 9 ч. 1 ст. 67 КК України).

Вивчення практики призначення покарання за ст. 255, 257, 258³, 260 КК України свідчить про те, що переважну більшість учасників злочинних об'єднань засуджено до покарань, які призначаються, якщо не в мінімальних межах чи нижче їх, то в розмірах, що навіть не перевищують середньої міри покарання, встановленої в санкції статті. В окремих випадках призначені судами строки позбавлення волі не відповідають характеру та ступеню тяжкості вчинених злочинів. Це не узгоджується з неодноразово доведеною гіпотезою (яка фактично

перетворилася на аксіому) про те, що групова й організована злочинність (зокрема, терористичного спрямування) становить серйозну загрозу для суспільства в межах світового правопорядку. Особливу увагу звернено на неоднозначну практику визначення міри покарання узгодженої сторонами угоди. Шляхом розв'язання цієї проблеми визнано вдосконалення правил призначення покарання залежно від обставин, що пом'якшують та обтяжують покарання, особи винного та результатів її позитивної післязлочинної поведінки. Водночас аргументовано недоцільність конкретизації правил призначення покарання співучасникам залежно від форми співучасті у злочині та виду співучасника.

У підрозділі 5.3 «Звільнення від покарання чи його відбування учасників злочинних об'єднань, передбачених ст. 255, 257, 258³, 260 КК України» доведено, що підстави звільнення від покарання чи його відбування для учасників злочинних організацій, банд, терористичних груп та організацій, не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань повинні перебувати в системному зв'язку з іншими заохочувальними нормами, зокрема, тими, що стосуються звільнення від кримінальної відповідальності чи пом'якшення покарання. Умови, що закладаються в ту чи іншу підставу кримінально-правового впливу на цих співучасників, мають адекватно відповідати наслідкам, які вони матимуть для зазначених осіб. Чим більш корисною для особи, суспільства чи держави буде позитивна післязлочинна поведінка учасника злочинного об'єднання, тим кращим має бути вид кримінально-правового заохочення.

Визначено загальні види звільнення від покарання та його відбування, які можуть бути застосовані до учасників злочинних об'єднань, передбачених ст. 255, 257, 258³, 260 КК України. На підставі аналізу проблем застосування цих норм, пропозицій учених щодо їх розв'язання, а також з урахуванням зарубіжного досвіду сформульовано рекомендації щодо їх використання у правозастосовній діяльності, а так само пропозиції щодо законодавчого удосконалення положень про види звільнення від покарання та його відбування.

З метою досягнення оптимально ефективного балансу в застосуванні кримінально-правового компромісу з учасниками злочинних об'єднань запропоновано удосконалення кримінально-правових підстав спеціальних видів звільнення від кримінальної відповідальності учасників злочинних об'єднань, зокрема, шляхом розширення їх умов, диференціації залежно від суспільної небезпеки вчиненого діяння, обмеження позитивних післязлочинних дій певним проміжком часу та заборонаю повторного застосування.

ВИСНОВКИ

У дисертації сформульовано низку положень, спрямованих на розв'язання науково-прикладних проблем, пов'язаних з удосконаленням кримінально-правового впливу на осіб, які вчинили злочини, передбачені ст. 255, 257, 258³, 260 КК України. Розроблено доктринальну модель оптимізації та підвищення ефективності системи норм, що визначають підстави кримінальної відповідальності за створення злочинних об'єднань та участь у них як посягання на громадську безпеку, а також кримінально-правового заохочення відповідних суб'єктів. Сформульовано на цій основі пропозиції, спрямовані на вдосконалення кримінального законодавства і практики його застосування, зокрема, розроблено авторський законопроект¹, який передбачає внесення змін до ст. 18, 27, 28, 65, 66, 67, 69, 81, 96³, 258, 255, 257, 258³, 260 КК України, виключення з нього ст. 256 і доповнення КК України новою заборонною нормою – ст. 255¹.

1. Встановлено, що стан доктринального опрацювання досліджуваної кримінально-правової проблематики не повною мірою відповідає потребам правозастосування через недостатнє її вивчення, а також фрагментарний, безсистемний або недостатньо аргументований характер окремих пропозицій, сформульованих в юридичній літературі. З'ясовано проблеми, що перешкоджають правильній кваліфікації злочинів, передбачених ст. 255, 257, 258³, 260 КК України², та реалізації кримінальної відповідальності осіб, які їх вчиняють. Аргументовано, що зазначені проблеми пов'язані із суперечливим тлумаченням відповідних норм КК України, невизначеністю кримінально-правової природи злочинних об'єднань, ознак певних складів злочинів, а також із необґрунтованістю і незбалансованістю елементів системи заходів кримінально-правового впливу, що можуть застосовуватись до учасників злочинних організацій, банд, терористичних груп та організацій, не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань.

У межах вивчення предмета наукового дослідження наведено окремі положення про кримінальну відповідальність (її концепції, зміст, стадії), розроблено пропозиції щодо розв'язання проблем групового способу вчинення злочину, який виходить за межі співучасті в злочині, а також обґрунтовано необхідність визнання категорії «вчинення злочину спільно з обмежено осудною особою або з її використанням» обставиною, що обтяжує покарання.

2. Визначено поняття «форма співучасті» і розкрито критерії класифікації таких форм, серед яких найбільш вдалим визнано «спосіб організації дій співучасників». Підтримано пропозиції науковців щодо застосування в назві ст. 28 КК України звороту «форми співучасті в злочині». Термін «злочинне

¹ Його назва – «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо вдосконалення відповідальності за створення злочинних об'єднань та участь у них».

² Під час кваліфікації цих злочинів у 73,94 % респондентів виникали труднощі, пов'язані, зокрема, з недосконалістю законодавства (29,58 %), відсутністю необхідних його роз'яснень (20,42 %), неоднаковим тлумаченням відповідних кримінально-правових норм (47,89 %).

об'єднання» визнано найбільш оптимальним для позначення форм співучасті, передбачених ст. 28 КК України, а також банд, терористичних груп, терористичних організацій, не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань у межах різних моделей криміналізації суспільно небезпечних діянь, пов'язаних з організованою злочинністю, – змови, участі, підприємництва, маркування/реєстрації. Доведено необхідність комплексного та збалансованого використання елементів названих моделей з метою охоплення всього спектру можливого кримінально-правового впливу на злочинні об'єднання, передусім організовані. Встановлено відмінності між злочином, учиненим злочинним об'єднанням, і власне таким об'єднанням, на основі чого надано пропозицію щодо закріплення в КК України цих понять.

3. Виявлено невизначеність, а в деяких випадках необґрунтованість закріплення юридичної природи окремих спеціальних видів злочинних об'єднань у певній формі, у зв'язку з чим розроблено положення про: 1) криміналізацію в ст. 258³ КК України створення організованої терористичної групи та участі в ній і водночас виключення з цієї статті вказівки на аналогічні дії щодо терористичної групи; 2) удосконалення конструкції ст. 258 КК України, зокрема, шляхом доповнення диспозиції цієї норми новим діянням – «змовою на вчинення терористичного акту»; 3) узгодження змісту понять «терористична група», «організована терористична група», «терористична організація» в Законі України «Про боротьбу з тероризмом» від 20 березня 2003 р. і КК України; 4) розмежування терористичних організацій у контексті відповідальності фізичних та юридичних осіб; 5) визнання не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань групою осіб за попередньою змовою; 6) недоцільність віднесення банди до групи осіб за попередньою змовою.

Сформульовано поняття трансформації співучасті у злочині, виокремлено її форми та критерії відмежування від суміжних кримінально-правових понять, розроблено правила кваліфікації злочинів у таких ситуаціях.

4. Кримінально-правові ознаки злочинних об'єднань – це закріплені в законі про кримінальну відповідальність, а також інших формах (джерелах) кримінального права їх риси, властивості й особливості, які застосовуються під час кваліфікації злочинів. Запропонована класифікація зазначених ознак за ступенем спорідненості, роллю в характеристиці об'єднання, ступенем визначення або способом висвітлення в законі про кримінальну відповідальність, рівнем деталізації, юридичною природою, місцезнаходженням і видом злочинного об'єднання. Надано рекомендації щодо тлумачення цих ознак, а також пропозиції щодо удосконалення КК України в частині їх позначення, зокрема: 1) визначено поняття «учасник злочинного об'єднання», розкрито його види; 2) сформульовано положення про мінімальний, максимальний, постійний та перемінний склад злочинних об'єднань, а в КК України запропоновано закріпити мінімальний кількісний склад організованої групи на рівні двох, а злочинної організації – на рівні трьох осіб; 3) поняття «попередня зорганізованість» і «зорганізованість за попередньою змовою» рекомендовано позначати єдиним узагальнювальним терміном, що стосується всіх організованих злочинних об'єднань, – «попередня зорганізованість», який свідчить про наявність у злочинному об'єднанні всіх

ознак його організованості до початку вчинення злочину; 4) сформульовано поняття стійкості злочинного об'єднання, розкрито зміст його ознак та особливості формування в групі осіб за попередньою змовою, організованій групі та злочинній організації з урахуванням трансформаційних процесів; 5) визначено поняття функції та ролі учасника злочинного об'єднання, а також особливості й види розподілу функцій і ролей у різних формах співучасті; 6) обґрунтовано, що злочинній організації притаманна щонайменше трирівнева ієрархічна структура (верхній рівень утворюють керівники всієї злочинної організації, середній – керівники структурних частин і нижній – рядові учасники) та дворівнева система управління (управління всією злочинною організацією та управління її структурними частинами); 7) сформульовано поняття структурних частин злочинної організації, виокремлено їх кількісний та якісний склад, функції, аргументовано доцільність їх класифікації на територіальні, функціональні та змішані; 8) розкрито поняття, елементи, риси та види плану в організованій групі, а також аргументовано доцільність виключення цієї ознаки з ч. 3 ст. 28 КК України; 9) розкрито значення поняття «зброя» у широкому (охоплює всі її види), вузькому (йдеться здебільшого про різновиди холодної та вогнепальної зброї) та спеціальному (характерне для окремих випадків, наприклад, передбачених ст. 257, 260 КК України) значеннях, окреслено ознаки та види зброї, спроможні засвідчити озброєність банди; 10) висловлено пропозицію щодо розширення переліку знарядь, які банда може застосовувати під час нападів, «іншими предметами, спеціально пристосованими або заздалегідь заготовленими для фізичного чи психічного насильства під час нападу»; 11) аргументовано доцільність перетворення такої загальнообов'язкової кримінально-правової ознаки не передбаченого законом воєнізованого і збройного формування, як проведення військової, стройової чи фізичної підготовки, на факультативну (з огляду на це, запропоновано виключити її зі ст. 260 КК України).

5. На підставі всебічного та поглибленого аналізу об'єктивних ознак складів злочинів, передбачених ст. 255, 257, 258³, 260 КК України, розроблено низку пропозицій щодо об'єкта та об'єктивної сторони зазначених злочинів. У цьому контексті найбільш значущими є такі положення: 1) визнано обґрунтованою позицію законодавця щодо розміщення норм, передбачених ст. 255, 257, 258³, 260 КК України, серед кримінально-правових заборон, присвячених злочинам проти громадської безпеки; 2) уточнено класифікацію злочинів проти громадської безпеки, на підставі якої виділено їх видові об'єкти; 3) розкрито зміст основних і додаткових об'єктів злочинів, передбачених ст. 255, 257, 258³, 260 КК України, зокрема доведено, що додаткові обов'язкові об'єкти цих злочинів можуть бути багатоаспектними, альтернативними та невизначеними; 4) встановлено предмет злочину, передбаченого ч. 3 ст. 260 КК України, а також потерпілих у складах злочинів, передбачених ст. 257, ч. 4, 5 ст. 260 КК України; 5) додатково аргументовано, що назви ст. 255, 257, 258³, 260 КК України не повністю відображають їх зміст, у зв'язку з чим потребують уточнення; 6) визнано необґрунтованим конструювання вказаних злочинів як складених, у зв'язку з чим запропоновано з диспозицій ст. 255, 257, 260 КК

України виключити згадування про участь у злочинах, учинених злочинними об'єднаннями; 7) висловлено пропозицію щодо трансформації організації, керівництва чи сприяння зустрічі (сходці) представників злочинних організацій або організованих груп у змову на вчинення злочинів, зайняття злочинною діяльністю, керівництво чи координацію дій злочинних об'єднань; 8) запропоновано сприяння злочинному об'єднанню визнати одним з альтернативних діянь, передбачених ст. 255, 257, 258³, 260 КК України; 9) аргументовано необхідність вилучення вказівки на фінансування та постачання зброї, боєприпасів, вибухових речовин чи військової техніки з диспозиції ст. 260 КК України; 10) з огляду на те, що у КК України недостатньо диференційовано кримінальну відповідальність за створення злочинних об'єднань та участь у них, розроблено більш якісну модель такої диференціації.

6. Розкрито ознаки суб'єкта та суб'єктивної сторони складів злочинів, передбачених ст. 255, 257, 258³, 260 КК України, надано пропозиції щодо їх удосконалення, зокрема: 1) сформульовано напрями поліпшення механізму кримінально-правового впливу щодо юридичних осіб, а саме: а) обґрунтовано необхідність доповнення переліку підстав застосування до юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру випадками вчинення злочинів, передбачених ст. 255 і 257 КК України; б) запропоновано розширення умови застосування таких заходів випадками вчинення злочину на користь юридичної особи або на захист її інтересів; в) для подолання колізії та конкуренції в частині застосування за вчинення злочину, передбаченого ст. 258³ КК України, правових заходів, передбачених п. 3 ч. 1 ст. 96³ КК України та ст. 24 Закону України «Про боротьбу з тероризмом», запропоновано виключити положення про відповідальність юридичних осіб із зазначеного Закону; 2) аргументовано доцільність уніфікації віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність за створення злочинних об'єднань та участь у них, зокрема, встановлення його з 15 років (з одночасним зниженням загального і пониженого віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність); 3) доведено неможливість віднесення суб'єкта бандитизму до спеціальних суб'єктів лише за ознакою зниженого віку; 4) найбільш прийнятним варіантом розв'язання проблем кваліфікації злочинів, учинених учасниками злочинних об'єднань, які є службовими особами, визнано відмову від відповідної кваліфікуючої ознаки з одночасним виокремленням спеціальної норми; 5) встановлено, що злочини, передбачені ст. 255, 257, 258³, 260 КК України (за винятком ч. 5 ст. 260 КК України), характеризуються прямим умислом, а вина в злочині, передбаченому ч. 5 ст. 260 КК України, залежно від виду наслідків може бути умисною або змішаною (це злочин з декількома формами вини); 6) уточнено класифікацію кількісного, якісного та кількісно-якісного ексцесів учасника злочинного об'єднання; 7) рекомендовано мету організованої групи, злочинної організації, банди та терористичних об'єднань визначити як вчинення одного чи декількох злочинів; 8) визнано доцільним уточнення мети злочинної організації, зокрема, шляхом виключення вказівки на категорію тяжких та особливо тяжких злочинів, а також інші її складові, які однаково пов'язані з учиненням певних злочинів; 9) запропоновано мету банди визначити як напад на фізичних або юридичних осіб; 10) визнано найбільш

оптимальним для позначення мети терористичних об'єднань термін «терористичний злочин»; 11) з огляду на мету створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань та участі в них, запропоновано диференціювати кримінально-правові заохочення їх учасників.

7. Розроблено пропозиції щодо оптимізації покарань за створення злочинних об'єднань та участь у них як посягання на громадську безпеку, що передбачають: 1) диференціацію максимальних і мінімальних меж позбавлення волі залежно від виду діяння та злочинного об'єднання; 2) встановлення за створення терористичних об'єднань та керівництво ними як альтернативного покарання довічного позбавлення волі; 3) визнання конфіскації майна необов'язковим додатковим покаранням за вчинення злочинів, передбачених ст. 255, 257 КК України; 4) встановлення покарання за злочин, передбачений ст. 255¹ КК України, у виді штрафу в розмірі від п'яти до десяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавлення волі строком від 1 до 6 років.

8. Визначено особливості призначення покарання учасникам злочинних організацій, банд, терористичних об'єднань, не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань, а також сформульовано пропозиції щодо вдосконалення загальних та спеціальних засад призначення покарання цим суб'єктам, зокрема: 1) підтримано пропозицію, згідно з якою закріплені в п. 1 ч. 1 ст. 66 КК України обставини, що пом'якшують покарання, варто виокремити в самостійні пункти цієї норми; 2) запропоновано формулювання, що вживається в п. 1 ч. 1 ст. 66 КК України – «активне сприяння розкриттю злочину», замінити на «активне сприяння виявленню та (або) розслідуванню злочинів, а також запобіганню їм»; 3) наведено додаткові аргументи на користь визнання обставиною, що обтяжує покарання, учинення злочину групою осіб та злочинною організацією; 4) з огляду на виявлену неоднозначну практику призначення учасникам злочинних об'єднань узгодженого покарання під час укладання угоди про визнання вини, запропоновано встановлення правила, відповідно до якого, залежно від результатів активного сприяння виявленню та (або) розслідуванню злочинів, учинених у зв'язку зі створенням та діяльністю злочинних об'єднань, а також запобіганню їм, на розсуд суду підсудному може бути призначено покарання в мінімальних межах санкції статті (частини статті) Особливої частини КК України, більш м'яке покарання, ніж передбачено законом, або його може бути звільнено від відбування покарання з випробуванням; 5) за результатами вивчення судової практики призначення покарання засудженим за ст. 255, 257, 258³, 260 КК України встановлено, що переважну більшість учасників злочинних об'єднань засуджено до покарань, які призначаються якщо не в мінімальних межах чи нижче їх, то в розмірах, що навіть не перевищують середньої міри покарання, встановленої у санкції статті. У зв'язку з цим запропоновано деталізувати правила призначення покарання залежно від обставин, що пом'якшують та обтяжують покарання.

9. Розкрито особливості звільнення від покарання чи його відбування осіб, які вчинили злочини, передбачені ст. 255, 257, 258³, 260 КК України, а також розроблено пропозиції щодо вдосконалення відповідних заохочувальних

кримінально-правових норм, зокрема: 1) встановлено недоцільність закріплення заборони на застосування давності щодо осіб, які вчинили злочини, передбачені ст. 255, 257, 258³, 260 КК України; 2) показано необґрунтованість застосування в окремих випадках спеціального виду звільнення від покарання з випробуванням до учасників злочинних об'єднань через його неузгодженість із загальними засадами призначення покарання, а в деяких випадках і суперечність їм, а також підтримано пропозицію, згідно з якою для застосування цього кримінально-правового заохочення в разі укладення угоди необхідна його відповідність ч. 1 ст. 75 КК України; 3) аргументовано, що помилування учасників злочинних об'єднань може відбуватись у виняткових випадках за наявності надзвичайних обставин (за необхідності цей захід кримінально-правового впливу може бути застосовано і до учасників злочинних об'єднань, які активно сприяють виявленню та (або) розслідуванню злочинів, а також запобіганню їм); 4) доведено, що застосування в окремих випадках амністії до учасників злочинних об'єднань є допустимою мірою реагування держави на прояви злочинної діяльності, зокрема, зважаючи на сучасні події, умовна амністія для учасників не передбачених законом воєнізованих та збройних формувань, а також терористичних об'єднань може бути необхідною умовою стабілізації соціально-політичної ситуації в державі; 5) запропоновано передбачення в законі про кримінальну відповідальність самостійної підстави умовно-дострокового звільнення від відбування покарання для учасників злочинних об'єднань; 6) наведено аргументи на користь положення про недоцільність запровадження будь-яких привілеїв чи обмежень щодо застосування заміни невідбутої частини покарання більш м'яким саме для учасників злочинних об'єднань; 7) запропоновано вдосконалення кримінально-правових підстав спеціальних видів звільнення від кримінальної відповідальності учасників злочинних об'єднань, зокрема, шляхом: а) визнання умовою застосування цього виду кримінально-правового компромісу активного сприяння виявленню та (або) розслідуванню злочинів, учинених у зв'язку зі створенням та діяльністю злочинних об'єднань, а також запобіганню їм; б) обмеження такої позитивної післязлочинної поведінки співучасників часовим проміжком – до притягнення до кримінальної відповідальності; в) заборони застосування цього виду кримінально-правового заохочення до особи, яка раніше звільнялася від кримінальної відповідальності за вчинення злочинів, передбачених ст. 255, 257, 258³, 260 КК України; г) встановлення обов'язковості звільнення від кримінальної відповідальності за наявності відповідних підстав для осіб, які лише брали участь у злочинному об'єднанні чи сприяли йому, та факультативності такого звільнення для осіб, які створили злочинне об'єднання чи керували ним.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографії

1. Вознюк А. А. Кримінально-правові ознаки організованих груп і злочинних організацій: монографія. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2015. 192 с.

2. Вознюк А. А. Кримінальна відповідальність за створення злочинних об'єднань та участь у них: монографія. Київ: ФОП Маслаков, 2018. 928 с.

Рецензії:

Фріс П. Л. Актуальне дослідження проблем кримінальної відповідальності за створення злочинних об'єднань та участь у них. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2018. № 1 (15). С. 423–426.

Письменський Є., Грудзур О. Сучасна парадигма кримінальної відповідальності за створення злочинних об'єднань та участь у них. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 5 (267). С. 292–294.

Статті в наукових фахових виданнях України

1. Вознюк А. А. Ієрархічність як кримінально-правова ознака злочинної організації. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2011. № 2 (2). С. 84–91.

2. Вознюк А. А. Розподіл функцій і ролей за окремими формами співучасті в злочині. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2012. № 1 (3). С. 94–100.

3. Вознюк А. А. Кримінально-правова характеристика структурної частини злочинної організації. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2012. № 2 (28). С. 159–166.

4. Вознюк А. А. Планування злочинів як обов'язкова кримінально-правова ознака організованої групи. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2012. № 5 (84). С. 158–165.

5. Вознюк А. А. Кримінально-правові ознаки організованих груп і злочинних організацій: поняття, зміст і наукова класифікація. *Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності*. 2013. № 1 (52). С. 114–118.

6. Вознюк А. А. Мета створення терористичної групи та терористичної організації. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2013. № 2 (30). С. 134–142.

7. Вознюк А. А. Проблеми кримінально-правового визначення мети злочинної організації. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 3 (88). С. 195–202.

8. Вознюк А. А. Відповідальність за бандитизм за кримінальним законодавством України та інших держав. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2013. № 3 (31). С. 171–178.

9. Вознюк А. А. Актуальні питання визначення стійкості злочинних об'єднань. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2014. № 1 (7). С. 24–34.

10. Вознюк А. А. Трансформація співучасті: поняття та форми. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2014. № 1 (32). С. 68–71.

11. Вознюк А. А. Особливості кваліфікації злочинів під час трансформації співучасті. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2014. № 2 (91). С. 51–59.

12. Вознюк А. А. Додаткові види співучасників у теорії українського кримінального права. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2014. № 2 (33). С. 78–81.

13. Вознюк А. А. Змова як обов'язкова кримінально-правова ознака злочинних об'єднань. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2014. Вип. 66. С. 227–237.

14. Вознюк А. А. Визначення поняття «форма співучасті» та її види в теорії кримінального права. *Науковий вісник Національної академії прокуратури України*. 2015. № 1. С. 46–56.

15. Vozniuk A. Current Issues of Differentiating the Criminal Responsibility for Creation of Terrorist Group or Terrorist Organization. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2015. № 1. С. 214–229.

16. Vozniuk A. Organized Forms of Participation According to the Criminal Code of Ukraine. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2015. № 2 (95). С. 300–308.

17. Вознюк А. А. Актуальні проблеми кримінально-правового впливу на учасників не передбачених законами України воєнізованих або збройних формувань. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2015. № 2. С. 40–49.

18. Вознюк А. А. Додатковий об'єкт злочину, передбаченого ст. 255 Кримінального кодексу України. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2015. № 4 (97). С. 21–32.

19. Вознюк А. А. Кримінальна відповідальність службових осіб за створення злочинних об'єднань та участь у них. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2016. № 2 (12). С. 78–93.

20. Вознюк А. А. Конструкції одиничних складів злочинів, передбачених ст.ст. 255, 257, 258-3, 260 КК України. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2016. № 4 (12). С. 35–44. URL: <http://www.chasopysnapu.gov.ua/chasopys/ua/pdf/12-2016/voznuk.pdf>.

21. Вознюк А. А. Кримінальна відповідальність учасників терористичної групи: актуальні проблеми кваліфікації та перспективи вдосконалення законодавства. *Наше право*. 2017. № 1. С. 122–127.

22. Вознюк А. А. Видовий об'єкт злочинів, передбачених ст. 255, 257, 258³, 260 Кримінального кодексу України. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2017. № 1 (13). С. 262–275.

23. Вознюк А. А. Осудність як ознака суб'єктів злочинів, передбачених ст. 255, 257, 258³, 260 КК України. *Правовий часопис Донбасу*. 2017. № 2 (60). С. 100–105.

24. Вознюк А. А. Відповідальність юридичних осіб за створення злочинних об'єднань та участь у них за законодавством України та інших країн. *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право*. 2017. № 2. С. 163–169.

25. Вознюк А. А. Призначення покарання, узгодженого сторонами угоди, учасникам злочинних об'єднань (ст. 255, 257, 258³, 260 КК України). *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2018. № 2 (107). С. 20–30.

Статті в наукових періодичних виданнях інших держав та у виданнях України, які включені до міжнародних наукометричних баз

1. Вознюк А. А. Признаки преступной организации по уголовному законодательству Украины и других государств. *Право и политика*. 2014. № 2/2. С. 33–36.

2. Вознюк А. А. Планирование преступлений в организованных группах. *Вестник Гродзенскага дзяржаўнага ўніверсітэта імя Янкі Купалы*. 2014. № 3 (176). С. 78–82. (Серія «Правазнаўства»).

3. Вознюк А. А. Количественно-качественный состав участников преступлений, совершенных организованными преступными объединениями по УК Украины. *Legea și Viața*. 2014. № 5/2 (269). С. 44–48.

4. Вознюк А. А. Актуальные проблемы квалификации преступлений, совершенных в организованных формах соучастия, и пути их решения в Украине. *Актуальные вопросы права, образования и психологии*. 2015. № 3. С. 69–75.

5. Vozniuk A. A. The Punishment for the Participation and Creation of Criminal Organization Pursuant to the Criminal Legislation of Ukraine and Other States. *Středoevropský věstník pro vědu a výzkum*. 2015. Nr. 4 (17). P. 91–97.

6. Вознюк А. А. Порядок визнання злочинних об'єднань терористичними: актуальні проблеми теорії та практики. *Європейські перспективи*. 2017. № 2. С. 100–105.

7. Вознюк А. А. Види організованих злочинних об'єднань у кримінальному законодавстві України та зарубіжних країн. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2017. № 4 (91). С. 42–50.

8. Вознюк А. А. Зарубіжний досвід диференціації кримінальної відповідальності за створення злочинних об'єднань та участь в них. *Верховенство права*. 2017. № 5. С. 107–113.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

1. Вознюк А. А. Окремі проблемні питання кримінальної відповідальності за створення терористичної групи чи терористичної організації. *Правова Україна очима майбутніх фахівців*: матеріали VI Всеукр. студ. конф. (Тернопіль, 22 трав. 2009 р.). Тернопіль, 2009. С. 52–54.

2. Вознюк А. А. Перспективи вдосконалення активного сприяння розкриттю злочину як умови звільнення від кримінальної відповідальності та обставини, яка пом'якшує покарання. *Актуальні проблеми розкриття та розслідування злочинів у сучасних умовах*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Запоріжжя, 30 жовт. 2009 р.). Запоріжжя: Юрид. ін-т ДДУВС, 2009. Ч. 2. С. 146–149.

3. Вознюк А. А. До питання про види учасників організованих груп і злочинних організацій. *Актуальні проблеми кримінального права (пам'яті професора П. П. Михайленка): тези доп. II наук.-теорет. конф. (Київ, 16 листоп. 2011 р.)*. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2011. С. 31–33.

4. Вознюк А. А. Класифікація ознак організованої групи та злочинної організації. *Тенденції та пріоритети реформування законодавства України: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Запоріжжя, 28 груд. 2011 р.): у 2 ч. Запоріжжя: Істина, 2011. Ч. 2. С. 62–63.*

5. Вознюк А. А. Концептуальні проблеми кримінальної відповідальності за злочини, пов'язані зі створенням та участю в організованих групах і злочинних організаціях. *Актуальні проблеми юридичної науки очима молодих вчених: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Донецьк, 24 лют. 2012 р.): у 2 ч. Донецьк: Кальміус, 2012. Ч. 1. С. 97–98.*

6. Вознюк А. А. Проблеми розмежування законодавчо закріплених форм співучасті у злочині. *Реформування системи кримінальної юстиції в Україні: кримінально-правові, кримінально-процесуальні та криміналістичні проблеми: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Ірпінь, 16 листоп. 2012 р.)*. Ірпінь: Ірпін. фінанс.-юрід. акад., 2012. С. 71–72.

7. Вознюк А. А. Форми співучасті за кримінальним законодавством України та інших держав. *Актуальные проблемы науки, практики и вероисповеданий на современном этапе: материалы XI Междунар. науч.-практ. конф. (Красноярск, 27 февр. 2013 г.)*. Красноярск, 2013. С. 32–35.

8. Вознюк А. А. Системний аналіз положень кримінального законодавства стосовно використання терміна «зброя». *Сучасні тенденції розбудови правової держави в Україні та світі: матеріали I Міжнар. наук.-практ. конф. (Житомир, 11 квіт. 2013 р.)*. Житомир: ЖНАЕУ, 2013. С. 161–164.

9. Вознюк А. А. Проблеми кваліфікації злочинів, учинених організованими групами та злочинними організаціями. *Актуальні питання досудового розслідування слідчими органів внутрішніх справ: проблеми теорії та практики: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Дніпропетровськ, 18–19 квіт. 2013 р.)*. Київ: Хай-Тек Прес, 2013. С. 42–46.

10. Вознюк А. А. Удосконалення кримінального законодавства у сфері протидії організованим злочинності в контексті захисту прав потерпілих від кримінальних правопорушень. *Державна політика у сфері захисту прав потерпілих від кримінальних правопорушень в Україні: матеріали круглого столу (Харків, 25 квіт. 2013 р.)*. Харків: Право, 2013. С. 201–203.

11. Вознюк А. А. Корупційний зв'язок як факультативна кримінально-правова ознака злочинних об'єднань. *Легалізація економіки та протидія корупції в системі економічної безпеки держави: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Львів, 31 трав. 2013 р.)*. Львів: Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2013. С. 74–77.

12. Вознюк А. А. Мінімальний кількісний склад учасників злочину, вчиненого злочинною організацією: актуальні питання теорії та практики. *Проблеми службово-бойової діяльності органів внутрішніх справ України*: матеріали наук.-практ. семінару (Сімферополь, 14 берез. 2014 р.). Сімферополь: Крим. ф-т ОДУВС, 2014. С. 56–59.

13. Вознюк А. А. Актуальні питання кваліфікації злочинів, учинених під час трансформації форм співучасті у Постанові Пленуму Верховного Суду України «Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини, вчинені стійкими злочинними об'єднаннями» від 23 груд. 2005 р. № 13. *Азовські правові читання*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Бердянськ, 18–19 квіт. 2014 р.). Бердянськ: Модем-1, 2014. С. 160–163.

14. Вознюк А. А. Покарання за злочини, пов'язані зі створенням організованих груп і злочинних організацій та участю в них. *Актуальні проблеми вдосконалення законодавства та правозастосування*: матеріали підсумк. наук.-теорет. конф. наук. т-ва курсантів (Київ, 19 берез. 2015 р.): у 2 ч. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2015. Ч. 1. С. 65–67.

15. Вознюк А. А. Актуальні питання класифікації злочинів проти громадської безпеки. *Актуальні проблеми кримінального права та кримінології у світлі реформування кримінальної юстиції*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 22 трав. 2015 р.). Харків: ХНУВС, 2015. С. 23–26.

16. Вознюк А. А. Створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань: актуальні проблеми кримінальної відповідальності. *Актуальні проблеми застосування кримінального законодавства*: матеріали круглого столу (Київ, 5 листоп. 2015 р.). Київ: Ін-т кримін.-виконав. служби, 2015. С. 45–48.

17. Вознюк А. А. Актуальні проблеми кваліфікації суспільно небезпечних діянь учасників злочинних об'єднань, створення і участь у яких утворюють окремі склади злочинів. *Кримінально-правові та кримінологічні заходи протидії злочинності*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Одеса, 13 листоп. 2015 р.). Одеса: Одес. держ. ун-т внутр. справ, 2015. С. 35–36.

18. Вознюк А. А. Вік, з якого може наставати кримінальна відповідальність, – ознака загального чи спеціального суб'єкта злочину? *Актуальні проблеми кримінального права та процесу*: матеріали II Всеукр. наук.-практ. конф. (Кривий Ріг, 10 черв. 2016 р.). Кривий Ріг: Геліос-Принт, 2016. С. 44–47.

19. Вознюк А. А. Мотиви створення терористичних об'єднань. *Актуальні проблеми кримінального права*: матеріали VII міжвузів. наук.-теорет. конф. (Київ, 18 листоп. 2016 р.). Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2016. С. 141–143.

20. Вознюк А. А. Порядок визнання злочинних організацій терористичними. *Правова система держави: проблеми формування та перспективи розвитку*: матеріали IX Всеукр. наук. конф. молодих учених (Одеса, 9 груд. 2016 р.). Одеса: ОДУВС, 2016. С. 25–26.

21. Вознюк А. А. Створення злочинних об'єднань та участь у них як сучасна загроза громадській безпеці. *Безпека людини в умовах глобалізації: сучасні правові парадигми*: матеріали VII Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 24 лют. 2017 р.). Тернопіль: Вектор, 2017. Т. 1. С. 274–276.

22. Вознюк А. А. Міжнародні стандарти криміналізації організованої злочинної діяльності. *Кримінально-правове забезпечення сталого розвитку України в умовах глобалізації*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 12–13 жовт. 2017 р.). Харків: Право, 2017. С. 239–242.

Публікації, які додатково відображають наукові результати дисертації

1. Вознюк А. А. Поняття та елементи кримінально-правової характеристики злочинів. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 1 (86). С. 154–160.

2. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / [Д. С. Азаров, В. К. Грищук, А. В. Савченко та ін.]; за заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернея. Київ: Юрінком Інтер, 2016. 1064 с.

3. Вознюк А. А. Кримінальне право України. Загальна частина : конспект лекцій. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2016. 236 с.

АНОТАЦІЯ

Вознюк А. А. Теоретичні та практичні проблеми кримінальної відповідальності за створення злочинних об'єднань та участь у них як посягання на громадську безпеку. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право. – Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2018.

У роботі розроблено доктринальну модель системи норм, що визначають підстави кримінальної відповідальності за створення злочинних організацій, банд, терористичних груп й організацій, не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань та участь у них, а також кримінально-правового заохочення їх учасників. Сформульовано пропозиції, спрямовані на вдосконалення законодавства (у вигляді авторського законопроекту «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо вдосконалення відповідальності за створення злочинних об'єднань та участь у них») та практики його застосування.

Ключові слова: співучасть, кримінальна відповідальність, форми співучасті, злочинне об'єднання, учасник злочинного об'єднання, організована група, злочинна організація, банда, терористична група, організована терористична група, терористична організація, не передбачене законом воєнізоване або збройне формування, заохочувальні кримінально-правові норми, покарання.

АННОТАЦИЯ

Вознюк А. А. Теоретические и практические проблемы уголовной ответственности за создание преступных объединений и участие в них как посягательства на общественную безопасность. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени доктора юридических наук по специальности 12.00.08 – уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право. – Национальная академия внутренних дел, Киев, 2018.

В работе разработана доктринальная модель системы норм, определяющих основания уголовной ответственности за создание преступных организаций, банд, террористических групп и организаций, не предусмотренных законом военизированных или вооруженных формирований и участие в них, а также уголовно-правового поощрения их участников. Сформулированы предложения, направленные на совершенствование законодательства (в виде авторского законопроекта «О внесении изменений в Уголовный кодекс Украины относительно совершенствования ответственности за создание преступных объединений и участие в них»), а также практики его применения.

Разработаны понятие и классификация уголовно-правовых признаков преступных объединений. Раскрыто содержание общих (количественного и качественного состава, устойчивости, иерархичности, объединенности единым планом, распределения функций и ролей, разновидностей заговора) и специальных (вооруженности, незаконности, единоначалия, подчиненности, дисциплины, осуществления военной, строевой или физической подготовки, цели создания и деятельности) уголовно-правовых признаков преступных организаций, банд, террористических групп и организаций, не предусмотренных законом военизированных или вооруженных формирований.

Сформулировано понятие трансформации соучастия в преступлении, выделены такие ее формы, как трансформация вида преступного объединения, трансформация соучастника (его вида или роли), трансформация преступления, совершенного соучастниками. Даны рекомендации относительно квалификации преступлений при указанной трансформации, проведено ее разграничения со смежными уголовно-правовыми категориями – эксцессом соучастника и совмещением ролей.

Обоснована необходимость сбалансированного применения основных мировых моделей криминализации общественно опасных деяний, направленных на противодействие организованной преступности (заговора, участия, предпринимательства, маркировки / регистрации).

Определены родовой, видовой, непосредственные основные и дополнительные объекты преступлений, предусмотренных ст. 255, 257, 258³, 260 УК Украины. Уточнена классификация преступлений против общественной безопасности и выделены критерии их разграничения с другими преступлениями. Раскрыто положение о предмете и потерпевшем как признаках составов преступлений, предусмотренных ст. 257 и 260 УК Украины.

Разработана комплексная унифицированная модель дифференциации уголовной ответственности за совершение преступлений, предусмотренных

ст. 255, 257, 258³, 260 УК Украины, предполагающая установление в первых частях соответствующих статей ответственности за участие в преступном объединении или содействие ему, а в других частях – ответственности за их создание или управление ими, а также более совершенную систему карательных санкций.

Сформулированы предложения по совершенствованию механизма уголовно-правового воздействия на юридических лиц, причастных к деятельности преступных объединений. Предложено унифицировать возраст, с которого может наступать уголовная ответственность за создание преступных объединений и участие в них, установив его с 15 лет, с одновременным снижением общего и пониженного возраста, с которого может наступать уголовная ответственность на один год. Усовершенствована классификация эксцесса участника преступного объединения путем ее уточнения с учетом содержания категорий «количество» и «качество».

На основании анализа судебной практики назначения наказания по ст. 255, 257, 258³, 260 УК Украины установлено, что подавляющее большинство участников преступных объединений приговаривается к наказаниям, которые назначаются если не в минимальных пределах или ниже их, то даже не превышают средней меры наказания, установленной в санкции статьи. В отдельных случаях назначенные сроки лишения свободы не соответствуют характеру и степени тяжести совершенных преступлений. В связи с этим сформулированы предложения по совершенствованию правил назначения наказания, которые будут ограничивать судебское усмотрение, в том числе путем введения правил более детального учета смягчающих и отягчающих обстоятельств при назначении наказания, а также дифференцированного подхода к назначению согласованного наказания.

Разработаны предложения по применению и совершенствованию норм об общих видах освобождения от наказания и его отбывания, а также норм о специальных видах освобождения от уголовной ответственности, которые могут быть применены к участникам преступных объединений, предусмотренных ст. 255, 257, 258³, 260 УК Украины.

Сформулированы предложения по решению фундаментальных теоретических и практических проблем уголовного права, касающихся стадий уголовной ответственности, соотношения признаков преступления и состава преступления, классификации видового объекта, выбора оптимальной концепции потерпевшего от преступления, составного преступления, ответственности юридических лиц, участия должностного лица в совершении преступления, признаков субъекта преступления, уголовно-правовой характеристики.

Ключевые слова: соучастие, уголовная ответственность, формы соучастия, преступное объединение, участник преступного объединения, организованная группа, преступная организация, банда, террористическая группа, организованная террористическая группа, террористическая организация, не предусмотренное законом военизированное или вооруженное формирование, поощрительные уголовно-правовые нормы, наказание.

SUMMARY

Vozniuk A. A. Theoretical and practical problems of criminal responsibility for criminal associations creating and participation in them as public safety infringement. – Manuscript.

Dissertation on Doctor of Legal Sciences Degree on specialty 12.00.08 – criminal law and criminology; penal law. – National Academy of Internal Affairs, Kyiv, 2018.

The doctrinal model of system of norm defining grounds of criminal responsibility for criminal associations (gangs, terrorist groups and organizations, illegal paramilitary or armed formations) creating and participation in them as well as criminal legal stimulation of their participants has been developed in this dissertation. Offers on legislation and its enforcement improvement (e.g. draft of the law «On amendments of Criminal code of Ukraine on perfection of responsibility for criminal associations creating and participation in them») based on conducted research have been formulated.

Key words: complicity, criminal responsibility, forms of complicity, criminal association, participant of criminal association, organized group, criminal organization, gang, terrorist group, organized terrorist group, terrorist organization, illegal paramilitary or armed formation, stimulating criminal legal norms, punishment.